

М. Мәһәмдинов, Г. Азнибақиева, Г. Садирова

АНА ТИЛИ

Умумий билим беридиған мектепнин
1-синипи үчүн дәрислик

1

Қазақстан Жүмһурийити Билим вә пән
министрлиги тәвсийә қылған

Алмута «Атамұра» 2021

УДК 373.167.1
ББК 81.2 Уйг – 922
М 37

*Дәрислик Қазақстан Жүмһурийити Билим вә пән министрлиги
тәстікливгән башланғуч билим бериш сәвийесиниң
1–4 – синиплириға беғишиләнған “Ана тили” пәниниң
Типлиқ оқытуш программасыға мұватапқ тәйярланды.*

Шәртлик бәлгүләр:

– йеңи дәрис

– жұп билән иш

– топ билән иш

– ейтиңлар

– оқуңлар

– издиниңлар

– йезиңлар

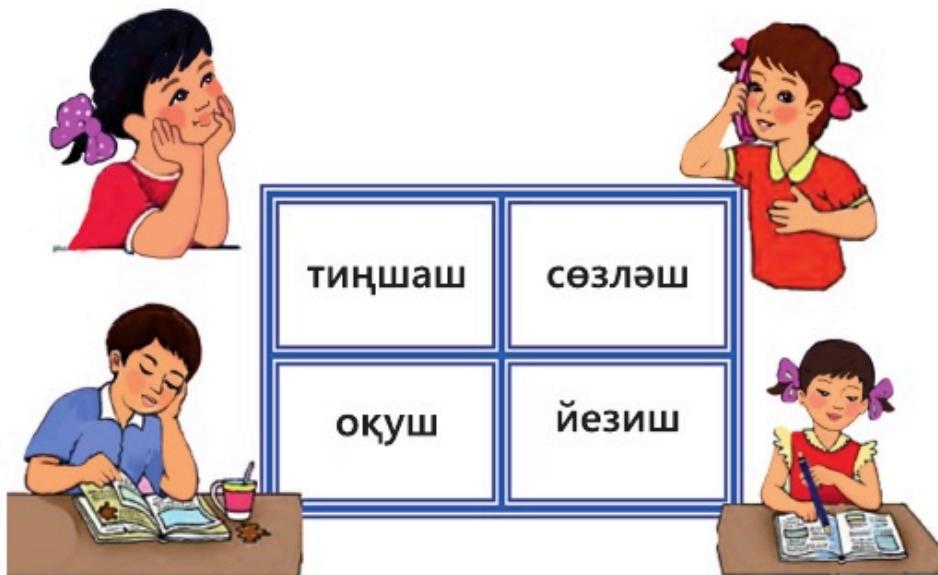
Мәһәмдинов М. вә 6.
М 37 Ана тили: Умумий билим беридиған мәктәпниң 1-синипи үчүн дәрислик /
Мәһәмдинов М., Азнибақиева Г., Садирова Г. – Алмұра: Атамұра, 2021. – 144 бәт.

ISBN 978-601-10-0005-5

ISBN 978-601-10-0005-5

© Мәһәмдинов М., Азнибақиева Г.,
Садирова Г., 2021
© «Атамұра», 2021

ТИЛ ВӘ НУТУҚ (СӨЗЛӘШ)

- Нутукниң (сөзләшниң);
- ана тили дегәнниң немә екәнлигини били-диған болисиләр;
- ана тилда оқуп, йезишни үгинисиләр.

1

ТИЛ ВӘ НУТУҚ

Нутуқ немә үчүн һајқəт?

1-көнүкмə. Арманниң пикри билəн келишəмсилəр?

Әгəр биз өз тилимизни яхши билсəк, у чаңда...

мəзмұнлук
сөzləймiz.

пикримизни
ениқ
йəткүзимiz.

хатасız
язимiz.

бир-биримизни
яхши чүшинимiz.

оқуғинимизни убдан
өзлəштүримiz.

- Жуқуридики мəтингдə қандақ ой ейтилған?
- Арманниң пикригə өзəнəлар йənə бир пикир қошуңлар.
- Сөzləш (нутуқ) немә үчүн һајқəт?

Бизниң нутқимиз

сөzləштин, оқуштин вə йезиштин ибарəт.

2-көнүкмə. Шеирни чүшинип оқунлар.

Атилар сөзи – әқилниң көзи

Сөзни илғап, түзүк қил,
Созмай, қисқа ғызып қил.
Зерикмисун тиңшиған,
Қизиқарлық түзүк қил.

- Қандақ сөзләш керәк екән?
- Сөзләш тоғрилиқ шеирда немә дейилгән?
- Тиңшиғучи дегән ким?

3-көнүкмә. Мақални чирайлиқ йезиңлар.

 Ана тилим – дана тилим.

4-көнүкмә. Қазақстан Жүмһурийитидә көплигән миңләтләр инақ яшайды. Уларниң һәммиси дәләт тили – қазақ тилида вә өзлириниң ана тилида гәплишиду.

 • Ким қайси тилде сөзләйдү? Маслаштуруңлар.

1	2	3
Русчә	Қазақчә	Үйғурчә

НУТУҚ НЕМӘ ҮЧҮН ҺАЖӘТ?

Нутук кишиләргә бирәр нәрсә һәккىдә учур бериш яки сораш үчүн керәк.

1-көнүкмә. Тил дегинимиз немә? Оқуп, чүшиниш-кә тиришиңлар.

Бу соалға жақап бериш үчүн, көп оқуш вә молжалашқа тоғра келиду. Үндақ болса, тилимизни әйнәккә охшитип, тәсвиrlәп көрәйли.

a) Әйнәктә һәммә нәрсә көрүниду. Тилму худди әйнәккә охшайды. Тил арқилиқ биз өзара гәплишимиз, учур алимиз, әхбарат беримиз.

ә) Тил бәзидә һәқиқәтни қоғдиса, бәзидә йошуруп қелишқа мәжбурлайды.

- Тилниң жуқурида аталған икки хил хусусийитини чүшәндүрүп көрүңлар.

2-көнүкмә. Шеирларниң мәзмунини чүшинип оқуңлар. Бириңчи шеирниң ахирқи икки қурини көчирип йезинුлар.

Ана тилиң һарың бу,
Уйитиң боп тур бәттә.
Өзгә тилниң һәммини бил,
Өз тилиңни һөрмәтлә.

Қадир Мирза-Әли

Жаһанда тәңкәш келәр униңға,
Артуқ тил барму қәдирдан шунчә.
Чүнки шу тилда ана Вәтәнгә,
Мұхаббитимдин тизимән үнчә.

Мәшүр Жәлилов

- Шеирларда ана тил тоғрилиқ немә дейилгән?

3-көнүкмә. Мақални чирайлиқ көчирип йезинුлар.
Тил тиғдин өткүр.

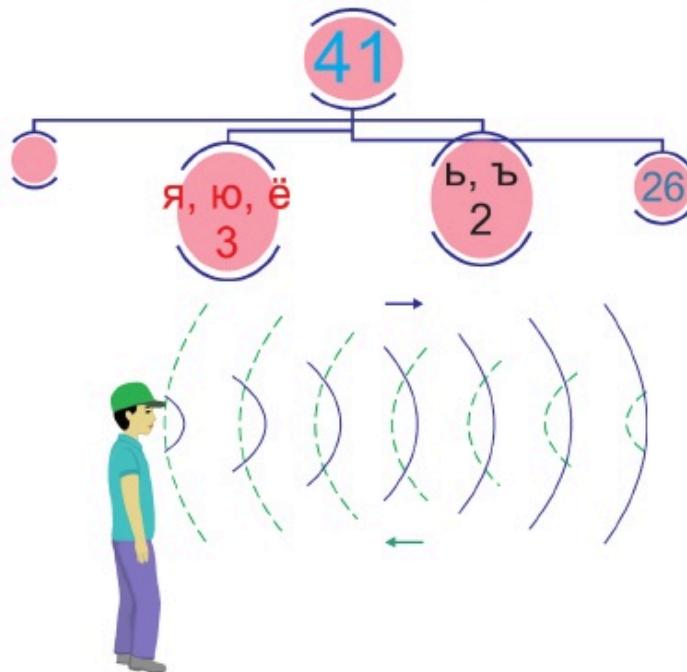

4-көнүкмә. Конвертларниң орнини алмаштуруулар.
Қандақ сөз чиқидиғанлиғини төпиңлар.

Н А А И Т И Л

- Чиқкан сөз бирикмиси тоғрилиқ пикринларни ейтеп көрүңлар.

ТАВУШ ВӘ ҢӘРИП

- Тавуш вә ңәрип тоғрилиқ билгенимизни есімизгә чүшиrimiz;
- тавушларниң созуқ вә үзүк болидиғанлиғини;
- созуқ тавушларниң қелин вә инчикә болуп бөлүнидиғанлиғини билидиған болимиз;
- тавуш тұрлирини ажритишни билимиз.

3

ТАВУШ ВӘ НӘРИП

1-көнүкмә. Рәсимләргә қараңлар. Рәсимләрдикى нәрсиләр қандақ аваз чиқириду? Ейтип көрүңлар.

2-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар.

Орман оркестри

Қушлар таза, жараплиқ авазлири билән сайрайду. Қоңғуз, һәриләр зиңилдайды. Чекәткә вә башқа һашарәтләр чирилдайды. Төмүртумшук барабан урғандәк тоқулдайды. Бәриләрниң һұвлашлири аңлиниду.

Мошу авазларниң ичидә адәмләрниң бир-бірини чақырған авазлири қулаққа кириду.

«Балдырыған» журналидин

- Адәм авазиниң башқа авазлардин өзгичилиги не- мидә?

(4) • Өй, бор, су сөзлиридики тавушларниң орнини алмаштуруп ейтип көрәйли. Сөзләрниң мәнасини чүшәндиндарму?

Сөз тавушлардин ясилиду. Тавушларни ейтимиз вә аңлаймиз. Тавушлар йезиқта һәрип билән бәлгүлиниду. Һәрипләрни көримиз вә язимиз.

3-көнүкмә. Сөзләрни көчирип йезинىлар.

Қар, ай, соғ, муз, шамал, боран, туман, шувурған, чаңғу, һава, қишлоқ, яңақ.

- Сөзләр немидин түзүлгән? Берилгән сөзләрдә нәччә һәрип вә нәччә тавуш бар?

4-көнүкмә. Алфавитлик (елипбәлик) лабиринтта кирпә өзи яхши көридиған озуқлириниң намини тапти. У қандақ сөзләрни тапти? Ейтеп көрүңлар.

	A	Ю	М	Ф	Н	Ч
	Ц	Л	Й	О	Д	В
	Р	Т	М	П	Г	И
	З	Қ	Х	А	Ҙ	Ү

- Тапқан сөзлириңларни йезинىлар.

ТАВУШ ВӘ ҺӘРИП

1-көнүкмә. Мавзу бойичә шеир мәзмунини молжалаңлар. Шеирниң мәзмуни бойичә немә чүшәнгинаңларни ейтеп көрүңлар.

Қар

Ақ қар, юмшак, аппақ қар.
Чаңрап көзни чақысән.
Сәндә оюн, күлкә бар,
Көңлүмгә бәк яқысән.

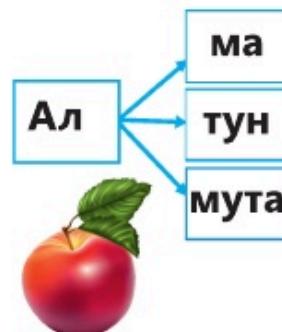
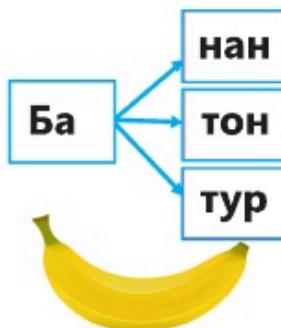
Небибулла Юнусов

- Қар қандақ сөзләр билән тәсвиirlәнгән?
- Қишта қандақ оюнларни ойнайсиләр?
- **Қар** сөзини тавушлуқ тәһлил қилиңлар.

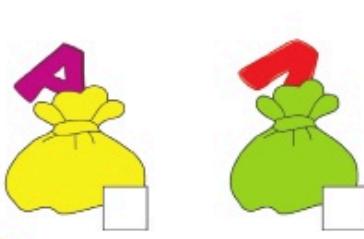
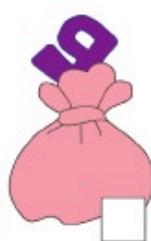
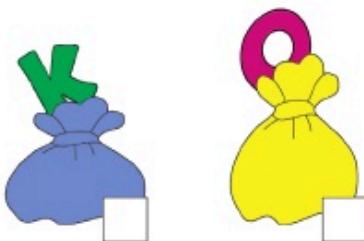
 2-көнүкмә. Сөзләрни көчирип йезинෑлар.

Дала – тала – бала, таш – маш – қаш, чай – май – сай – тай, сой – той – ой, сәй – пәй – нәй.

3-көнүкмә. Толуқтуруп оқуңлар.

4-көнүкмә. Қандақ һәрипләр мөкүп алған? Шу һәрипләрни тепип, улардин сөз түзүп йезинෑлар.

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Қиш

Балилар қиши пәслиниң кәлгинигә бәк хошал. Қар қаплиған дөңдә чана, чаңғу тейилип ойнаш қандақ яхши! Алийәм билән Арзигүл қар адәм ясимақта. Сирдаш, Мурат, Алим қар етишип ойнаватиду. Саһипжамал коңыки тейилип жүриду.

Пәқәт қушлар билән һайванларға тәс. Қушлар адәмләргә йекін жайларда яшайду. Балилар, кичик достларға ярдәм беріңлар!

«Fұнчә» журналидин

- Балилар қандақ оюнларни ойнаватиду?
- Мәтиндін қиши пәслидә немиләргә тәс болидиған йәрни тепип оқуңлар.
- Силәр қушларға қандақ ярдәм берәләйсиләр?

2-көнүкмә. Йеңилтмашни ядқа йезинұлар.

Қар аппақ,
Дала аппақ –
Барлығи аппақ...
Қарап бақ.

3-көнүкмә. Орни алмашқан һәрипләрни орниға қоюп, қишиш айлириниң намини рети билән атаңлар.

4-көнүкмә. Көчирип йезинұлар. Тепишкақнин жа- вавини тепиңлар.

Қишта мәниду бир кемә,
Язда ятиду, у немә? (...)

- Кемә, немә сөзлирини селиштуруңлар. Сөзниң мәнаси қайси тавушларниң тәсиридин өзгіриватиду?

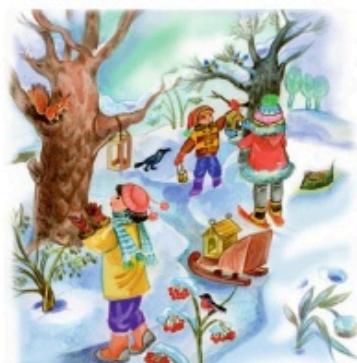
СОЗУҚ ВӘ ҰЗЫК ТАВУШЛАР

1-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуңлар.

Қиш

Қиш ейи кәлди,
Ақ йотқан йепип.
Пақырғақ қари
Көзләрни чеқип.

Қүшқаңтәк қарлар
Гояки пәйдәк.
Төпәңдә ләйләр
«Қонумән мән» дәп.

Зияйдин Қаһаров

- Шеир немә һәққидә?
 - Қарниң хусусийитини ениқладыған сөзләрни теппип оқуңдар.
- (*) • Ақ, қиши сөзлиридики тавушларниң қайсиси созуқ тавушлар екәнлигини ейтип беріңлар.

2-көнүкмә. Орни алмаштуруулуп берилгән сөзләрдин жүмлә түзүңлар.

Балилар тазилиди қардин һойлини. Улар киинди қелин.

Созуқ тавушлар: а, ә, е, о, ө, у, ү, и, ә, ы.

Үзүк тавушлар: б, в, г, ғ, д, ж, жұ, з, й, қ, құ, л, м, н, ң, п, р, с, т, ф, х, һ, ц, ч, ш, щ.

3-көнүкмә. Рәсим бойичә һекайә түзүңлар.

4-көнүкмә. Сөзләрни көчирип йезинىлар.

Қар адәм, чана, чаңғу, қар.

- Һәрбир сөздики созук вә үзүк тавушларни үнлүк ейтиңлар.

7

СОЗУҚ ВӘ ҮЗҮК ТАВУШЛАР

1-көнүкмә. Тепишкаңни көчирип йезинىлар. Жа-
вавини тепиңлар.

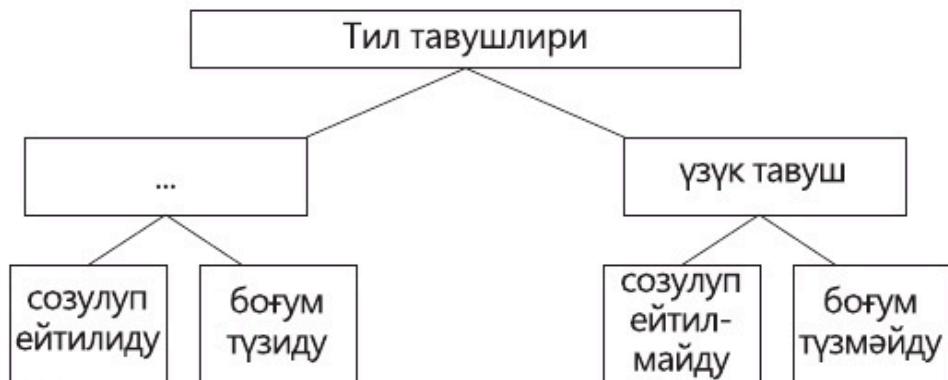
Отта көймәс, суда чөкмәс. (...)

2-көнүкмә. Рәсим бойичә һекайә түзүңлар.

3-көнүкмә. Схемиға қараңлар. Униңда чүшүп қалған сөзни тепиңлар.

4-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик тавушларни қоюп йезинлар.

А...а, ме...рибан, да...а, й...ләкчи, һ...дә, а...а.

СОЗУҚ ВӘ ЎЗҮК ТАВУШЛАР

8

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Қәһәрлик қиш башланди. Әтрап қелин қар билән қапланди. Қүшқачларға еғир болди. Улар өйләрниң әтрапини паналиди. Қосиғи ачқан-лиқтин, вичиришатти.

Айшәмниң қүшқачларға ичи ағрип кәтти. У һәр күни наң угаклирини жиғип, қүшқачлар-

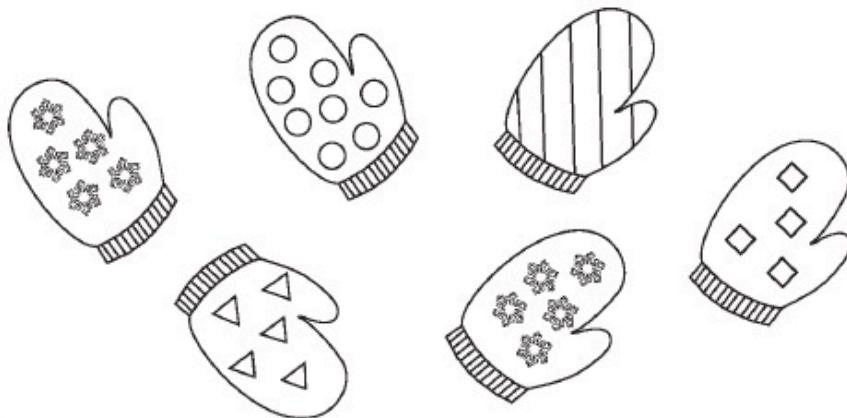
15

ни озукландурди. Қүшқачлар әнди Айшемдин қорқмай, учуп келип данлиди. Әтияз пәсли кәлгичә, Айшәм уларни һәр күни бақти.

Турдақын Жексенбай

- Қүшқачлар немишкә өйләрниң әтрапини паналиди?
- Мәтинге «Меһрибан қиз» дәп аташқа боламду?
- Мәтингә йәнә қандақ мавзу қоюшқа болиду?
- Қишлоап қалидиған құшларни атап көрүңлар.

2-көнүкмә. Төвәндикі рәсимләрдин пәләйниң жүпини тепиңлар. Тапқан пәләй жүпини бояңлар.

 3-көнүкмә. Һәриплек тепишишмақни төпип көрүңлар.

Қишта бар, ишта йоқ,
Әлқәмдә бар, Әхтәмдә йоқ. (...)

- Тапқан һәрип қандақ тавуш?

4-көнүкмә. Мақалниң мәзмунини чүшәндүрүңлар.

Қишиниң ғемини язда қил,
Язниң ғемини – қишта.

5-көнүкмә. Рәсим бойичә сканвордни толтуруңлар.

1				
2				
3				
4				

СОЗУҚ ВӘ ҮЗҮК ТАВУШЛАР

1-көнүкмә. Шеирни раван оқуңлар.

Чанам

Ала-қызил боялған
Мениң кичик чанам бар.
Қар яққанда унинде,
Тейилишқа мән хұмар.

Домилидим қанчә рәт,
Жумилидим қанчә рәт.
Амма уни рәнжитип,
Қилғиним йоқ хижаләт.

Жәмшият Розахунов

- Чана тейилишниң пайдисини ейтип көрүнлар.
- Йәнә қандақ қишилиқ спорт оюнлирини билисиләр?

2-көнүкмә. Рәсимләр бойичә һекайә түзүп көрүнлар.

Тирәк сөзләр: явайи *һайванлар*, *инлирида*, *қишилиқ уйқуға*, *қарығай ғозәклири*, *озуқлиниду*.

3-көнүкмә. Шеирни көчирип йезинىлар.

Кийимим йоқ тешимда,
Челәк қалпақ бешимда.
Сүпүргәмни алмастин,
Ойнаңлара қешимда.

Жәмшият Розахунов

- Шеирда немә тоғрилиқ ейтиливатиду?

4-көнүкмә. Тепишмақларни оқуп, жававини тепиңлар.

Қишта бар, язда йоқ. (...)

Тахтисиз көрүк салдим,
Рәндисиз рәндә салдим. (...)

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ СОЗУҚ ТАВУШЛАР

10

1-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуңлар.

Қәдирләймән бовамни,
Әзизләймән момамни.
Бовам дана, есил жән,
Момам бәкму меһрибан.

Женим бовам, жән бовам,
Өзи султан – хан бовам.
Женим момам шатлиғим,
Бал-шекәрдәк татлиғим.

Баянғали Әлимжанов

- Шеирда кимләр тоғрилиқ ейтілған?
- Бова, мома сөзлиридики созуқ тавушларни атап, уларниң қелин яки инчикә созуқ тавуш екәнligини ейтіндер.

Қелин созуқ тавушлар: а, о, у, ы, э.

2-көнүкмә. Рәсимләрдә кимләр тәсвиirlәнгәнлигini йезиндер.

19

- Сөзләрдикі созуқ тавушларниң қелин яки инчикә екәнлигини ениқлаңлар.

3-көнүкмә. Чирайлиқ йезинұлар.

Ата – егиз тағ.

Ана – еқиватқан булақ.

4-көнүкмә. Төвәндә берилгән һайванларниң ба-
лилири қандақ атилиду?

Калиниң

Тохуниң

Атниң

- Тепилған сөзләрдикі созуқ тавушлар инчикә со-
зуқ тавушларму яки қелин созуқ тавушларму?

11

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ СОЗУҚ ТАВУШЛАР

1-көнүкмә. Мәтингни оқунұлар.

Мениң момам мәлидә яшайды. Униң көзли-
ридин нур чақнайды. Чачлири күмүчтәк аппақ.
Момам тамақни тәммил етиду. Момамниң беғи-
да көплигән мевә дәрәқлири билән һәрхил көк-
татлар өсиду. Язниң күни гүл бараңлиғи әжайип
чирайлиқ болуп кетиду. Момам жәнисарларни
яхши көриду. Уларни күтүп, бақиду. У маңа қызық
hekайә вә чөчәкләрни ейтип бериду.

Әдібай Табылдиев

- Бала момисиниң көзлирини немишкә күнгә
охшатты?

20

- Мома, нур сөзлиридики созуқ тавушларниң қандақ созуқ тавуш екәнлигини ениқлаңлар.

 2-көнүкмә. Шеирниң дәсләпки иккى қурини көчирип йезинෑлар.

Инчикә созуқ тавушлар: ә, ө, ү.

Силәр болғач, балиларниң көңли тоқ,
Силәр болғач, балиларниң ғеми йоқ.
Қараңлара, турғинини бәхитлик,
Аниларниң меһригә берип зоқ.

Абдумекит Дөләтов

 3-көнүкмә. Көп чекитниң орниға тегишлик һәрипләрни қоюп йезинෑлар.

- Сөзләрдә нәччә инчикә созуқ тавуш бар?

Ж...Ң...

Т...ГМ...

...Т...К

Бу сөзләрдики созуқ тавушларниң қандақ созуқ тавуш екәнлигини ениқлаңлар.

 4-көнүкмә. Тепишкаңни оқуп, жававини тепиңлар.

Униң икки көзи бар,
Йеқин қиласар жирақни.
Рамкисида қош қоли,
Тутуп тураг қулақни.

--	--	--	--	--	--	--

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ СОЗУҚ ТАВУШЛАР

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Мениң бовам – қәһриман

Мениң бовам Вәтән үчүн болған жәнләрдә дүшмәнгә қарши әрлик көрсөтти. Шиддәтлик жәнләрниң биридә дүшмән танклирини йоқитип, өз бөлүмчисини қоршавдин елип чиққан. Мениң бовам – қорқумсиз вә жасур, сәзгүр киши.

- Бовайниң әрлигини ейтип беріңлар.
- Улуқ Вәтән урушида қәһриманлық көрсәткән кимләрни билисиләр?
- Нәвриси бовисини қандақ сөзләр билән тәсвириди?

- Қорқумсиз, жасур, сәзгүр сөзлиридики созуқ тавушларниң қандақ тавуш екәнлигини ениқлаңлар. Қелинму яки инчикиму?

2-көнүкмә. Мақални ядқа йезинұлар.

Бала – қиммәт.

Нәврә – иссиқ.

3-көнүкмә. Керәклик һәрипләрни таллап, сөзләрни икки қатарға йезинұлар.

ана

ака

һәдә

мома

бова

үзүк

әтир

өмчүк

дәптәр

отун

уга

устаз

4-көнүкмә. Режә бойичә аиләңлар тоғрилиқ сөзләп беринұлар.

Режә:

1. Аиләңларда нәччә адәм бар?
2. Апаңларниң исми ким? Қәйәрдә ишләйду?
3. Дадаңларниң исми ким? Ким болуп ишләйду?
4. Акаңлар яки һәдәңлар барму? Уларниң исми ким?
5. Боваңлар билән момаңларниң исми ким?
6. Бош вақтиңларда немә билән шуғуллинисиләр?

5-көнүкмә. Мақалниң мәнасини чүшәндүрүңлар.

Үгән яхши әдәптин,

Жиркән яман адәттин.

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ ЕЙТИЛИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни тиңشاңлар. Мәтин мавзуси бойичә уニң мәзмунини молжалаңлар.

Алим момисини көрүп келиш үчүн, автобусқа олтарди. Новәттики бекәттә яшанған киши автобусқа кирди. Бош орун йоқ еди. Алим дәрһал өз орнини бовайға бәрди. Бовай рәхмәт ейтти.

— Эрзимәйду, бова, — деди Алим. Бовай Алимға дуа берип:

- Өмрүң узақ болсун, балам, — деди.
- Хош, бова, — деди Алим.
- «Ибратлиқ бала екән», дәп ойлиди бовай.

Камал Һасамдинов

- Алим немә қилди?
- Бовай униңға немә деди?
- *Ибратлиқ бала сөзлиридә нәччә созуқ тавуш бар?*
Улар қандақ аңлиниду? Қелинму яки инчикиму?

- **2-көнүкмә.** Мақални ядқа йезинлар.

Әқил яштин, әдәп – баштин.

- **3-көнүкмә.** Сөзләрни оқыңлар. Уларниң қандақ аңлинидиғанлығини байқаңлар.

- Сөзләрниң қелин ейтилиши немигә бағлинишлик дәп ойлайсиләр?

Сөзләрдики созуқ тавушлар қелин болса, сөз қелин ейтилиду. Мундақ сөзләрни қелин ейтилидиған сөзләр дәймиз: *ана, китап, орундуқ*.

4-көнүкмә. Шеирни көчирип йезинұлар.

Нан угиғин чачмаңлар,
Йәрдә ятса, басмаңлар.
Теривелип, әзизләп,
Қушқачларға ташлаңлар.

Өтебай Турманжанов

- Сөзләрниң қелин вә инчикә ейтилишини чүшән-дүрүңлар.

5-көнүкмә. Йеңилтмашларни ядлавелиңлар.

Төрт түврүк биләк түрүп,
Турғузди төрт түврүк.

Мән төрт торт алдим
Сән он төрт торт алдин.

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ ЕЙТИЛИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңдар.

Момисиниң нәсиһити

Ирадә билән Билалниң Патәм исимлиқ момиси бар. Патәм момай қышта иссиқ жайды, яз күнлири деризә йенида олтирип, көзәйнәк тақап, китап оқуиду, жип егириду яки пайпақ тоқуиду.

Қәчқурунлуғи Ирадә билән Билалға чөчәкләрни ейтеп бериду. Момай һәрқачан: «Инақ, меһрибан болунчлар, кишиләргә дайим ғәмхорлуқ вә яхшилиқ қилиңлар», – дәп үгитиду.

Камал һасамдинов

- Мәтин нәччә бәләктин туриду? Уни немидин байқидиңлар?
- Һәр бәләктә немә һәкқидә ейтилған?
- Мәтин бойичә өз пикринчларни ейтиңлар.

2-көнүкмә. Сөзләрни көчирип йезиңлар.

Ирадә, сөз, көзәйнәк, жип, чөчәк, нәврә.

- Сөзләрниң қандақ аңлинидиғанлиғини ейтиңлар.
- Сөзләрниң инчикә ейтилиши немигә бағлиқ?

Сөзләрдикى сузуқ тавушлар инчикә болса, сөз инчикә ейтилиду. Мундақ сөзләрни инчикә сөзләр дәймиз: үз, әтир, өдәк.

3-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик һәрипләрни қоюп оқуңлар.

қ...р
т...р
н...р

Ч...п
К...п
К...к

...н
...т
...т

- Мошу сөзләр билән жүмлә түзүңлар.

4-көнүкмә. Төвәндикى мақалларни оқуңлар.

Көп аңла, аз сөзлә.

Ишchan ешини йәр, һорун – бешини.

- Мақаллар бойичә пикриңларни ейтеп көрүңлар.

5-көнүкмә. Йеңилтмашни тез оқушқа тиришиңлар.

Чөп көп йәр көп-көк,
Көп-көк йәрдә чөп көп.

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ ЕЙТИЛИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Шеирни раван оқуңлар.

Ұлғилиц бала

Әқиллиқтур достумиз Шерип,
Салам қиласар чоңға егилип.
Йетәкләйду апирип өйгә,
Қолидики жүкини елип.

Әкрам Садиров

- Шеир қәһримани қандақ бала?
- Силәр чоңларға ярдәм берәмсиләр?

2-көнүкмә. Мақалларни көчирип йезинىлар.

1. **Китап** – билим булиғи.
2. Әмгәк қылсаң, **еринмә**, һорунлуққа **берилмә**.

- Қениң қара һәрип билән йезилған сөзләрдиңи созуқ тавушларниң инчикә яки қелин екәнлигини ениқлаңлар.
- **I, e** қандақ созуқ тавушлар?

3-көнүкмә. Сөзләрни үнлүк оқуңлар.

И, е созуқ тавушлири бәзидә қелин, бәзидә инчикә ейтилиду: *етәк, ғежәк, бәлдиң, ерән*.

Зәһидәм, дәзмал, дохтурхана, күн, әмгәк, өмәк, көмүр, оттуз, Айнисәм, гүлхан.

- Тәркивидә инчикә һәм қелин созуқ тавушлар бар сөзләрни икки тик қатарға йезинෑлар. У сөзләрниң йезилишини әстә сақлаңлар.

4-көнүкмә. Рәсимләрдикى қушларниң намини атаңлар.

- Мошу сөзләрни қоллинип, жүмлә йезинෑлар.

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ СОЗУҚ ТАВУШЛАРНИҢ ЖҮПЛИРИ

16

1-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуңлар. Ядлап елиңлар.

- Вәтән дегән немә у?
 - Вәтән – иссиқ өйүлиз.
- Вәтән деген гөзәл бағ,
Әшү бағнин ғули биз.

Мирзәхмәт Меримов

29

2-көнүкмә. Вәтән тоғрилиқ билидиғиниңларни ейтіңдер.

3-көнүкмә. Мақални чирайлық йезиңлар.

Вәтәнсиз адәм – чимәнсиз булбул.

4-көнүкмә. Шеирни оқуңдар вә мәнасини чүшән-дүрүп көрүңлар.

Бәш нәрсидин жирақ бол,
Бәш нәрсигә амрақ бол,
Адәм болай десиңиз.

Абай Қунанбаев

5-көнүкмә. Сөзләрни селиштуруп оқуңлар. Көчи-рип йезиңлар.

үн – үн
от – өт

маң – мәң
бал – бәл

саз – сәз
ават – әвәт

- Сөзниң мәнасини өзгәртип турған тавушларни атаңлар. Уларниң ейтилишиға сәп селиңлар.

 1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңдар.

Дөләт Туғи

Дөләт Туғи – тик төртбулуң-лук. У көк рәхттин тикилгән. Туғниң оттурисиға Күнниң рәсими сизилған. Униң астида пәрваз қиливатқан қиран тәсвиrləнгән. Сол тәрипидә миллий нәқиш орун алған.

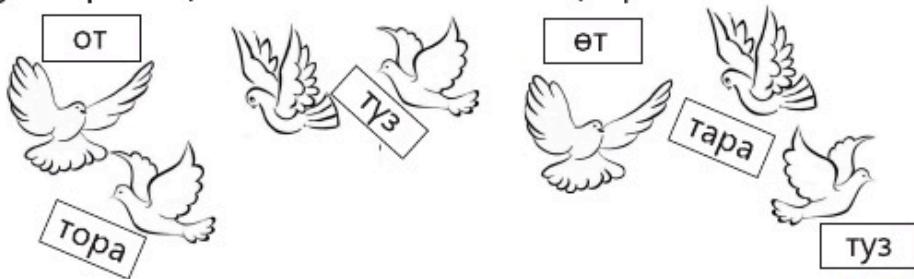
- Туғимизниң рәңги қандақ?
- Туғниң оттурисида немә тәсвиrləнгән?
- Туғниң сол тәрипидә немә бар?

 2-көнүкмә. Шеирни тиңшап (аңлат) йезиңдар.

Мән – Қазақстан пухраси,
Махтинишқа һәққим бар,
Оқушқа һәм ишләшкә,
Өз һоқуқум, әрким бар.

Қадир Мирза-Әли

 3-көнүкмә. Охашаш кәптәрләрни төпинчлар. Уларда йезилған сөзләрни оқуп, селиштуруңлар. **O, ө, у, ү** та-вушлириниң ейтилишиға сәп селиңлар.

- Сөзләрни жұплири билән йезиңдер.

Үлгә: от – өт, ...

4-көнүкмә. Шеирни ядқа елишқа тиришиңдер.

Бәк охшайду асманға,
Бизниң туғниң бойиғи.
Уни хәлиқ һәрқачан,
Егиз илип қойиду.

Тұманбай Молдағалиев

18

ҚЕЛИН ВӘ ИНЧИКӘ СОЗУҚ ТАВУШЛАРНИҢ ЖҰПЛИРИ

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқыңдар.

Қазақстан Жүмһурийитинің дәләтлик Герби

Дәләт Герби көк фондикі чаңғирақ тәсвиридин ибарәт. Униңдин тәрәп-тәрәпкә күн нури кәби увықлар тарайду. Чаңғирақ билән увықлар течлиқни, хәлиқләр бирлигини көрситиду. Гербта қанатлық тулпар тәсвирләнгән. Тулпар – адемнің ишәшлик дости вә қол қанити. Гербнің жуқарқи қисмида болса, «Қазақстан» деген йеziқ әкс етилгән. Буғдай башиғи – Вәтенимиз байлиғиниң рәмзи.

- Гербта немиләр тәсвирләнгән?

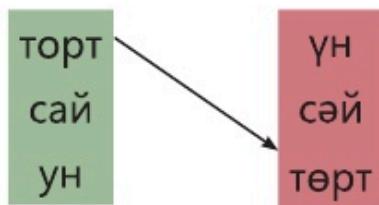
2-көнүкмә. Чирайлиқ йезиңдер.

Гимн, Туғ, Герб – елимизниң символлири.

32

3-көнүкмә. Сөзләрниң жүплирини сизиқчә билән көрситиндер.

4-көнүкмә. Ядқа йезиндер.

Ана жутуң аман болса,
Рәңги-роюң саман болмас.

ХУЛАСӘ ДӘРИС. БИЗ НЕМИНИ ҮГӘНДҮК?

19

1-көнүкмә. Төвәндики сөзләр билән жүмлә түзүп йезиндер.

Мәктәп, қәләм, дәптәр, китапхана.

- Мәктәп сөзини тавушлуқ тәһлил қилиндер.

2-көнүкмә. Уйғур тилида нәччә созук тавуш бар?
Жүпи бар созук тавушларни атаңдар.

3-көнүкмә. Төвәндики сөзләрни боғумға бөлүп йезиндер.

Муәллим, оқуғучи, парта, тахта, орундуң.

4-көнүкмә. Мақалниң мәзмунини чүшәндүрүңдар.

Ана Вәтиниң – алтун дияриң.

БОҒУМ ВӘ СӨЗЛӘРНИ ҚУРДИН-ҚУРҒА КӨЧИРИШ.

Боғум

1-көнүкмә. Мәтинни тиңشاңлар. Мәтин мавзуси бойичә мәтинниң мәзмунини молжалаңлар.

Мениң Вәтиним

Бовиси Батурниң қизиқишидин хәвәрдар еди.
Бир күни бовай нәвриси билән гәпләшти.

- Батур, сән кимниң балиси?
- Бовамниң балиси.
- Мәктәптә қандақ оқуватисән?
- Эла баһаларға, бова.
- Вәтиниңни биләмсән?
- Билимән, мениң Вәтиним – Қазақстан.
- Вәтиниңни яхши көрәмсән?
- Вәтиним – жәним, теним.
- Эр йәткәндә Вәтиниңгә хизмәт қиласын?
- Барлық күч-ғәйритимни Вәтинимгә беғишлиймән.

Құсман Игисин

- Бовайниң соаллириға силәр қандақ жавап бәрген болаттыңлар?

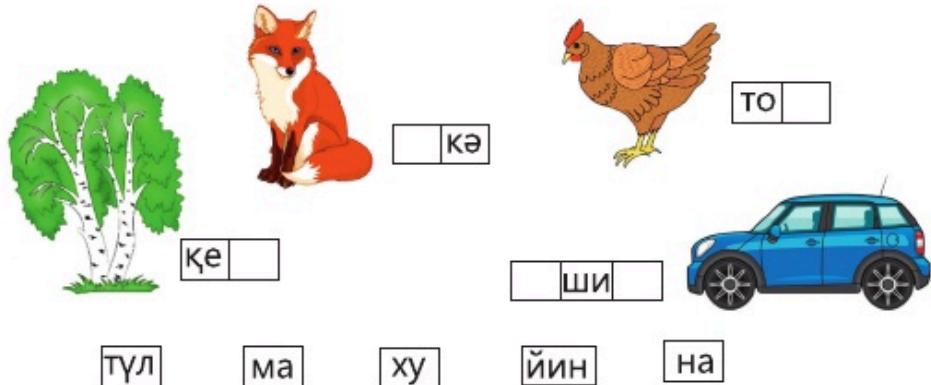
2-көнүкмә. Сөздәрни боғумға бөлүп йезин්лар.

Вәтән, пухра, бова, Қазақстан.

Сөз боғумға бөлүниду. Сөздә қанчә созық тавуш болса, шунчә боғум болиду: ов, йо-пур-мақ, о-қу-ғу-чи.

3-көнүкмә. Керәк боғумларни таллап, сөз ясаңдар.

 4-көнүкмә. Сизиқниң оң вә сол тәрипидә немә йе-
зилған?

Қазақстан, Вәтән, Алмұта,
қа вә ал
ақ мыла

 5-көнүкмә. Тепишишмақтарниң жағававини тепиңлар.

Көктин йәргә ақ маржан чүшти,
Қолға алсам, көзүмдин учти.

(...)

Ишигигә от қойсан,
От алиду өй ичи.
От кәткәнни көрсимиу,
Өчәрмәйду һеч киши.

(...)

Тапинимға бағлидим,
Қош таяқ билән һайдидим.

(...)

21

БОҒУМ ВӘ СӨЗЛӘРНИ ҚҰРДИН-ҚҰРҒА КӨЧИРИШ.

1-көнүкмә. Шеирни чүшинип, ипадилик оқунұлар.

Нур-Султан

Жәнупта бири,
Шималда бири.
Нур-Султан вә Алмута –
Елим тұврұғи.

Һәр иккиси – йәр жәннити,
Һәр иккиси – әл қанити.
Гоя гезәк балидәк,
Нур-Султан вә Алмута.

Серикбай Оспанулы

- Шеирда немә тоғрилиқ ейтілған?
- Вәтенимизниң пайтәхти тоғрилиқ билидиғиниң-
ларни сөзләп беріңдер.

2-көнүкмә. Мәтинниң биринчи жүмлесини көчи-
рип йезіңдер.

Нур-Султан шәһириниң сол тәрипиңдә «Аста-

на – Бәйтерәк» монументи җайлашқан. Униң егизлиги 97 метр. Есил дәриясиниң сол тәрипидә «Ақ Орда» – Қазақстан Жүмһурийити Президентиниң резиденцияси орунлашқан.

- Нур-Султан, монумент, резиденция сөзлирини боғумға бөлүп ейтіндер.

 3-көнүкмә. Тәңдикләр дурус болидиған қилип, боғум вә һәріп санлири тоғра келидиған рәсимләрни маслаштуруңдар.

a) = =

ә) = =

- **4-көнүкмә.** Шеирни раван оқуңдар.

Вәтәнпәрвәрниң жағавави

- Әқиллиқ болсаң, немә ойлаттың?
- Ана жутумниң ғемини ойлаттим.
- Батур болсаңчу, батур болғанда?
- Жутни қоғдаттим күчүм турғанда.
- Қанитин болса, нәни көрәттың?
- Жутни айлинип, учуп жүрәттим.
- Ана жутуңниң өзи болсаңчу?
- Шуғы бар арман, уни қойсаңчу?

Илия Бәхтия

- Ана Вәтәнни қоғдаш дегәнни қандак чүшинисиләр?

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңдар.

Алмута

Шәһәрниң ичи-сирти алма дәрәклиригә толған. Дуния йүзидики әң татлиқ алма – апорт. У пәкәт Алмутида өсиду.

Алмута – елимиздикі әң гөзәл шәһәрләрниң бири.

- Алмута шәһириниң тарихи тоғрилиқ ата-анаңдар билән гәплишиңдар. Шу мәлumatларни йезип, савақдашлириңдар билән ортақлишиңдар.

2-көнүкмә. Жұмлинини оқуңдар. Сөзләрдики боғум санини ениқлаңдар.

Қазақстанниң әң чоң байлиғи – адәм вә униң һаяти.

3-көнүкмә. Ядқа йезин්дар.

Өз жутини сөймиғән,
Өзгә жутни сөйәлмәс.

4-көнүкмә. Берилгән сөзләрни боғумға бөлүп йе-зин්дар.

Апорт, дәрәк, қариғожа, қалиғач, қарияғач.

1-көнүкмә. Мавзуси бойичә шеирниң мәзмунини молжалаңлар.

Вәтиним – Қазақстан

Көк асманни әсләткән,
Ләпилдәйду байриғим.
Хәритигә қарисам,
Көпкән шунчә байлиғим.

Етиз толған алтун дан,
Барму шундақ йәр, макан.
Нахша қилип ейтишқа,
Бүгүн кәлди бир имкан.

Авут Мәсимов

- Шеирниң дәсләпки икки қурини көчирип йезинілар.
 - Шеирда немә тоғрилиқ ейтілған?

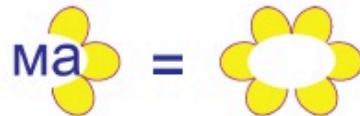
2-көнүкмә. Бөгүмлардин сөз ясанлар. Сөзләрдин мақал түзүп йезинілар.

3-көнүкмә. **Ә, ж, к, ү** тавушлиридин башлинидиган сөзләрни йезинىлар.

4-көнүкмә. Икки қатардикি боғумларни қошуп, сөз түзүңлар.

БОҒУМ

1-көнүкмә. Шеирни чүшинип оқуңлар.

Қазақстан

Мунда әркин һәр милләт,
Урушқа оқар ләнәт.
Сөйгән йоли адаләт –
Қазақстаним мениң.

Хәлқи яшар достанә,
Достқа меһри пәрванә,
Течлиқ үчүн мәрданә –
Қазақстаним мениң.

Хелил Һәмраев

- Шеирниң мәзмунидин немини билишкә болиду?
- Милләтләрниң бир-бири билән болған достлуги тоғрилиқ пикриңларни ейтиңлар.

 2-көнүкмә. Сөзләрни оқуңлар. Сөзләрдики боғум санини ениңлаңлар.

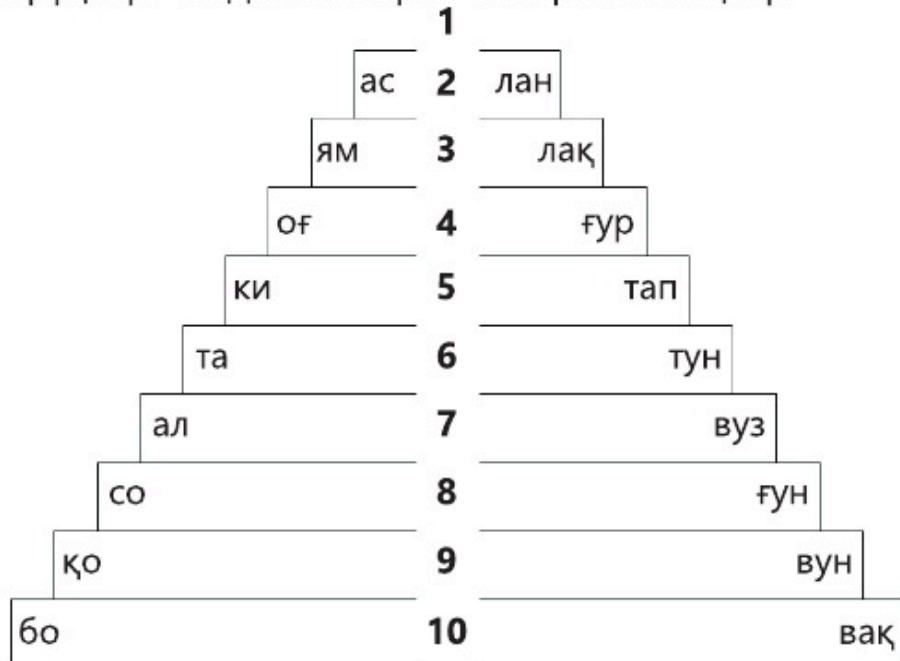
өй	ана	мана	муәллим
он	ата	қайча	оқығучи
су	ака	тавуз	ашхана

 3-көнүкмә. Мақални көчирип йезиңлар.

Киши туғулған йеридә әзиз.

- Туғулған йериңларни тәсвирләп, ейтеп көрүңлар.

 4-көнүкмә. «Боғумлар пәләмпийи». Сөз ясап көрүңлар. Чиқкан сөзләрни көчирип йезиңлар.

1-көнүкмә. Мавзу вә рәсим бойичә шеирниң мәзмунини молжалаңлар.

Бәшүк нахиси

Әлләй ейтай мән баламни,
Әлләй ейтай мән қозамни.
Беғимдики қызылгүлүм,
Татлиқ хушхой булбулум.

Асмандики ай, юлтузум,
Жум көзүңни, ялғузум.
Қара көзлүк бота көзүм,
Ухла, оғлум, жум көзүң.
(Әлләй, әлләй, әлләй, әлләй, әлләй).

Еғиз әдәбиятидин

- Шеир немишкә «Бәшүк нахиси» дәп аталған?
- Шеирда аниси балисини немиләргә охшатты?
- Юлтузум, ялғузум, бала сөзлири йезип келиватқан қурға патмиса, қандақ язисиләр?

Йезиш қуриға сиғмиған сөз боғумға бөлүнүп көчирилидү. Сөзләрниң алдинқи қурда қалған қисмидин кейин сизиқча (дефис) қоюолидү: оқуғучи, оқуғу-чи, қе-риндаш, қерин-даш.

2-көнүкмә. Сөзләрни қурдин-қурға көчириш бәлгүсими қоюп, көчирип йезинілар.

Юлтуз, ялғуз, бала, қоза.

3-көнүкмә. Мәтинниң дәсләпки жұмылсина көчирип йезиңдер.

Мениң момам чөчәк, қошақтарни көп билиду. У бизгә һәр күни чөчәк ейтеп бериду. Укам иккимизни «қызылгүлүм», «булбулум» дәп әркилитиду. Биз момимизни бәк яхши көримиз.

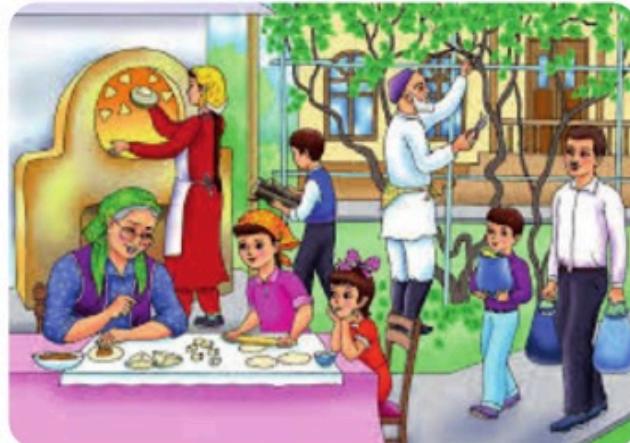
• *Қызылгүлүм* деген сөзни қурдин-қурға көчириш бәлгүсина қоюп йезиңдер.

СӨЗЛӘРНИ ҚУРДИН-ҚУРҒА КӨЧИРИШ

26

1-көнүкмә. Рәсимдикі айлә әзалири силәргә ким болуп келиду? Шу сөзләрни боғумға бөлүп йезиңдер.

• **Ұлға:** бо-вам, мо-мам, ...

2-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуп, мәнасини чүшинип елиңдер.

«Тә-тә» бесип әтә-өгүн,
Нур һаяттын тәм тетип.

43

Жигит болуп сән көргин,
Әмгәк етәр әр йетип.

Чоң қилимән ботамни,
Ақ сүтүмни ақлайду.
Дадисидәк Вәтәнни,
Явузлардин сақлайду.

Илия Бәхтия

- Аниниң армини немә?
- Нур, сән, әр, ақ, сүт сөзлирини қурдин-құрға көчирип йезишқа боламду?

 Бир боғумлуқ сөзләрни қурдин-құрға көчиришкә болмайду: су, күн, ат, он.

- **3-көнүкмә.** Мақални көчирип йезиндер.

*Ата – өйниң тұврұғы,
Ана – өйниң жүриги.*

27

СӨЗЛӘРНИ ҚУРДИН-ҚҰРҒА КӨЧИРИШ

- **1-көнүкмә.** Шеирни ипадилик оқуңдар. Ядқа йе-
зип көрүңдар.

Мәшүк билән күчүк

Бири сүйәк қучакладап,
Угисидин чиқмайду.
Бири сүткә сәмирип,
Пәш үстидә ухлайду.

Ғаббас Жумабаев

- Шеирда қандақ жәнисін тоғрилиқ ейтиливатиду?
- Уга, пәш, сұт сөзлирini қурдин-қурға көчиришкә боламду?
- Қурдин-қурға көчиришкә болмайдиған сөзниң астиға сизип қоюңлар.

2-көнүкмә. Оқуңлар. Көчирип йезин෬лар.

Апа, етиз, ериқ, екәк, етәк, әла, ала.

- Бу сөзләрдә нәччә боғум бар?
- Бу сөзләр тоғрилиқ немә ейтишқа болиду?
- Бу сөзләрни қурдин-қурға көчиришкә боламду?

Бәзи бир яки иккى боғумлуқ сөзләрни қурдин-қурға көчиришкә болмайды: ай, анар, күн, сұт, от, ата, ана.

3-көнүкмә. Мәтінни оқуңлар.

Мениң Вәтиним

Қазақстан – бизниң Вәтинимиз. Елиミздә йүздін ошуқ милләт вәкили бир аилиниң балилиридәк инақ яшайды. Биз Вәтинимиз билән пәхирлинимиз.

- Вәтинимиз, Қазақстан сөзлирини боғумларға бөлүңлар.

4-көнүкмә. Мақалниң мәзмунини чүшәндүрүңлар.

Ана сұт бәрән Вәтининің гә муһәббәт бағла,
Ана жутуңдин өлсәң айрилма.

СӨЗЛӘРНИ ҚУРДИН-ҚУРҒА КӨЧИРИШ

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Илан билән пақа

Етизға бовамға көктатларни жиғишқа ярдәмгә бардуқ. Йенимизда ишләватқан хошнимизниң балиси қаттиқ вақырап кәтти. Биз жүгришип, қешиға бардуқ. Узун ча илан пақиға қарап турупту.

Давут Исиев

- Илан, узун, ча сөзлирини қурдин-қурға көчиришкә боламду?

2-көнүкмә. Жұмиләрдики қениқ қара һәрипләр билән йезилған сөзләрни боғумға бөлүп оқуңлар.

Акам оқушқа чүшүшни **ұмұт** қилди. Орманда **илан** көрдүк. Бовам **өтүк** кийди. Дадам **отун** кәслиди.

- *Ұмұт, илан, өтүк, отун* сөзлирини қурдин-қурға көчиришкә боламду?

Биринчи боғуми созуқ тавуштін башланған сөзләр боғумға бөлүниду, лекин бусөзләрни қурдин-

қурға көчирип йезишқа болмайду: үмүт, илан, өтүк, өрүк, отун.

 3-көнүкмә. Йеңилтмашларни оқуп көрүнлар. Көчирип йезиндер.

Ақ аттын ақ һак ақму?
Ақ һактын ақ ат ақму?

- Қурдин-қурға көчирип йезишқа болмайдын сөзләрниң астиға сизиндер.

СӨЗЛӘРНИ ҚУРДИН-ҚУРҒА КӨЧИРИШ

29

 1-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуңдар.

Оғлиғим

Булуттин аппақ,
Оғлиғим мениң.
Йеқимлиқ, татлиқ
Миңәзи унин.

Авут Мәсимов

- Шеирда немә тоғрисида ейтиливатиду?
- Оғлақ қандақ аваз чиқириду?

 2-көнүкмә. Санимақни раван оқуңдар.

Аддий бала,
Бақар кала...
Ишини һәргиз.
Қоймас чала.

Өзи оруқ,
Ети торук.
Жут алдида,
Үзи йорук.

47

- Қениң қара һәрипләр билән йезилған сөзләрни қурдин-қурға көчирип йезишкә боламду?

 3-көнүкмә. Өсүмлүк бөләклирини оқуп чиқынлар. Қайси сөзләрни қурдин-қурға көчиришкә болидиған-лиғини ениқлап, көчириш нусхилирини йезинىлар.

Гүл
мевә, урук
Йопурмақ
ғол
йилтиз

 Ялғуз һәрипни қурниң ахирида қалдуруушқа яки иккинчи қурға көчиришкә болмайду. Мәсилән: А-юп, Ю-нус, Я-син, Ә-дәк, О-юн, Су, Құн, Ат, Он.

30

АЛФАВИТ (ЕЛИПБӘ)

1-көнүкмә. Шеирни оқунылар.

Мана, балилар, ахир
һәрипләрни билдүқ биз.
Улардин сөзләр тизип,
Хошаллиқта құлдуқ биз.

Патигүл Сабитова

- Шеир немә тоғрилиқ?
- Һәрипләр тоғрилиқ немиләрни ейтишкә болиду?

Үйғур алфавитида (елипбәсідә) 41 һәрип бар.
Уларниң иккиси бәлгү. Алфавитта (елипбәдә)
һәрбір һәрипниң өз нами вә орун рети бар.

2-көнүкмә. Һәрипләрни оқуңлар.

Aa <small>1</small>	Әә <small>2</small>	Бб <small>3</small>	Вв <small>4</small>	Гг <small>5</small>	Ff <small>6</small>	Дд <small>7</small>	Ee <small>8</small>	Ёё <small>9</small>
Жж <small>10</small>	Жҗ <small>11</small>	Зз <small>12</small>	Ии <small>13</small>	Йй <small>14</small>	Кк <small>15</small>	Ққ <small>16</small>	Лл <small>17</small>	Мм <small>18</small>
Ңң <small>19</small>	Ңң <small>20</small>	Оо <small>21</small>	Өө <small>22</small>	Пп <small>23</small>	Rr <small>24</small>	Cc <small>25</small>	Tt <small>26</small>	Үү <small>27</small>
Үү <small>28</small>	Фф <small>29</small>	Xx <small>30</small>	Һһ <small>31</small>	Цц <small>32</small>	Чч <small>33</small>	Шш <small>34</small>	Щщ <small>35</small>	Җ <small>китниклик балгуси</small> <small>36</small>
ы <small>37</small>	ъ <small>юшасынк балгуси</small> <small>38</small>	Ээ <small>39</small>	Юю <small>40</small>	Яя <small>41</small>				

- Қайси бәлгүләр оқулмайды?
- Яя (я), Юю (йү), Ёё (йо) қандақ тавушлар?

3-көнүкмә. Рәсимләрдики һайванларниң намли- рини атап, алфавит (елипбә) тәртиви билән йезинුлар.

4-көнүкмә. Китап сөзиниң һәрбір һәрипи алфа- витта нәччинчи орунда туриду?

K	и	т	а	п

31

АЛФАВИТ (ЕЛИПБӘ)

1-көнүкмә. Һәрипліктепишишмақнитетип көрүңлар.

Өрүктә йоқ, алмида бар.
Көрүктә йоқ, чалмида бар.

- Қайси һәрип тоғрилиқ ейтилди?
- Бу һәрип алфавитта нәччинчи орунда туриду?
- Қандақ тавуш?
- Сөзләрниң қайси боғумлирида йезилиду?

2-көнүкмә. Сөзләрни алфавит тәртиви бойичә йезинىлар.

Асман, күн, шамал, қар, ямғур,

3-көнүкмә. Тегишлик сөзни қоюп, ялған шеирни көчирип йезинىлар.

Минип елип

Өмүлидим

Елип келип

Көрсәттим өз жутумға.

- Рәсимләр намлириниң бешидики тавуш алфавитта нәччинчи туриду?

50

 1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Китап – билим булиғи

Китап – билим елишниң әң яхши мәнбәси.

Китаптын бизни қоршиған аләм, атақлиқ адәмләр тоғрилиқ көплигән қызық мәлumatтарни елишқа болиду. Һазирқи вақитта аудио вә электронлуқ китап түрлири бар.

Китап оқуған адәмләр барлық вақтими компьютер оюнлирини ойнашқа беғишлайдыған адәмләргә қариғанда әқиллиқ, утуқлуқ вә бәхитлик болиду.

«Балдыրған» журналидин

- Китаптын немиләрни билишкә болиду?
- Китапниң қандақ түрлирини билисиләр?
- Силәрниң яхши көридиған китавиңлар барму?
- Мәтинниң ахирқи қисмини савақдашлириңлар билән топта тәһилл қилиңлар.

 2-көнүкмә. Тепишкаңни көчирип йезин්лар. Жа-
вавини тепиңлар.

Чапланған вә қапланған,

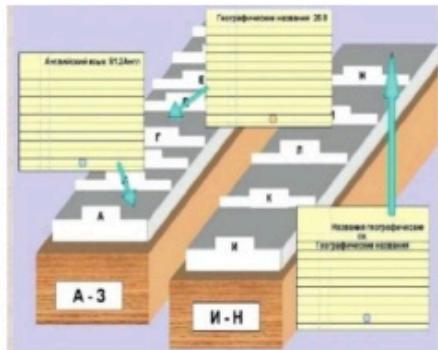
Ишиксиз һәм йепилған.

Ким уни оқуп чиқса,

--	--	--	--

Шу болур билим алған.

 3-көнүкмә. Рәсимгә қарап, алфавитниң қәйәрдә ишлитилидиғанлиғини ейтип берин්лар. Мәсилән, *сүніп* журналида, йәничу?

4-көнүкмә. Йеңилтмашни оқуңлар.

Балилиқ балдәк татлиқ,
Бал балилиқтәк татлиқ.

- Асти сизилған һәрипләрни алфавит тәртиви билән йезинෑлар.

Барлық һәрипләрниң рети билән орунлаштурулуши алфавит (елипбә) дәп атими. Алфавитта (елипбәдә) һәрипләр икки түрлүк болиду. Баш һәрипләр вә кичик һәрипләр: **A** – баш һәрин, **a** – кичик һәрин.

33

АЛФАВИТ (ЕЛИПБӘ)

1-көнүкмә. Оқуңлар.

Өдәк билән тоху арисидики достлук

(Чөчәк)

52

Өдәк билән тоху балилирини әгәштүрүп, көл яқисиға кәлди. Өдәк балилири билән суға чұшып, үзүшкә башлиди. Тоху вә униң жүжилири болса, чимәнликтә данлап жүрди. Бир чаңда уларға түлкә йеқинлашти. Тоху билән униң жүжилири чирикләшкә башлиди.

Өдәк тохуни вә униң жүжилирини қутулдурушқа алдириди. Дүмбисигә тохуни олтарғузди, униң балилири болса, жүжиләрни өзлиригә мингәштүрди. Шундақ қилип, улар көлниң нерикі тәрипигә аман-есән өтүвалди.

• Чөчәк мәзмұни бойичә соалларни қоюңлар.

1. Өдәк билән тоху иккиси балилири билән нәгәбарди?
2. ...
3. ...

2-көнүкмә. Сөзләрни алфавит тәртиви билән йезинෑлар.

Өдәк, тоху, жүжә, түлкә, көл.

3-көнүкмә. **Д** һәрипиниң алдида вә кәйнидә тури-
диган һәрипләрни атаңлар. Шу һәрипләр билән башли-
нидиған сөзләрни ейтиңлар.

4-көнүкмә. Мақални йезинෑлар.

Дост бешинға **күн** чүшкәндә билинәр.

• Алфавит бойичә қениң қара һәрипләр билән йезилған сөзниң қайсиси бириңчи йезилиду? Астини сизип көрситиңлар.

 Алфавитта (елипбәдә) 10 созук тавуш, 26 үзүк тавуш, үч қош тавушлуқ һәрип (ё, ю, я), (ъ) юмшақлиқ вә (ъ) қаттиқлиқ бәлгүлери бар. Бу бәлгүләр тавушни билдүрмәйдү.

34

НУТУҚ МӘДӘНИЙИТИ

1-көнүкмә. Балиларниң сөзлирини оқуңлар.

Чоң салам

– Эссалам, – дәп чоң салам қип,
Өйгә кирди һәбибулла.
– Ваәләйкүм, – дәп иллик,
Жавап қилди олтарғанлар.

Салам-саат чоң-кичиккә –
Тәрбийиниң бәлгүси.
Һә, шуниндін башлиниду
У балиниң кәлгүси.

Патигүл Сабитова.

- Шеир немә һәккәдә?
- Өзәңлар чоңлар билән қандақ саламлиши силәр?
- Шеирниң биринчи куплетини көчирип йезин්лар.

2-көнүкмә. Мақални ядқа йезин්лар.

Әдәплик бәлгүси егилеп салам бериштур.

3-көнүкмә. «Силиқ-сипайә сөзләрни» қоллинешни билиңлар. Достлириңларниң мәслихәтлирини оқуңлар.

Чоңларни көргөндә, «Әссаламу әләйкүм!» дәп егилип, қолни көксигә елип салам қилиш керәк. Қолни көксигә қоюп салам қилиш «Мән сизни һөрмәтләймән» дегән мәнани билдүриду.

Әгәр кишиләрдин бирнәрсини со-римақ болсаңлар, силиқ түрдә «Өтүнимән, боламду?» дәп сораш керәк.

Әгәр силәргә достуңлар иш үстидә ярдәм қилса, «Рәхмәт!» дәп ейтишни унтумаңлар.

Тәсадипи урулуп кәтсәңлар, «Кәчүрүң!» дейиш керәк.

Хошлишиш алдида силиқ түрдә «Хош, саламәт болуң!» дегән сөзләр ейтилиду.

4-көнүкмә. Берилгән сөзләрни қоллинип, достли-риңлар билән диалог тәйярлап көрүңлар.

«Мәрһәмәт», «Рәхмәт», «Кәчүрүң», «Хош, са-ламәт болуң».

НУТУҚ МӘДӘНИЙИТИ

35

1-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуңлар.

Немә дейиш керәк?

Апаң сениң базардин
Алма сетип әкәлди.
Әң йоған, яхисини

55

Саңа таллап еп бәрди.
Немә дәп йейиш керәк?

Момаң сениң жозиға
Қәнт-кәмпүт қойди мол.
Хәқтин бурун униңға
Өзлүгүңдин сундуң қол.
Немә десәң болатти?

Әнуарбек Дүйсенбиев

- Шеирдикі соалларға жавап берінлар.
- Әдәплик бала қандақ болуши керәк?

 2-көнүкмә. Мақални оқуп, мәнасини чүшинип йезинілар.

Әқил-әдәп – қош гезәк.

 3-көнүкмә. Нәвриләр билән бова вә мома арисида қандақ сехирилиқ сөзләр болуши мүмкін?

- Мома, бовилириңларға қандақ ярдәм берисиләр?
- Бова, мома, нәвра сөзлирини боғумға бөлүп, ейтеп көрүңлар.

 • Бова, мома, нәвра сөзлирини қоллинип, жүмлә йезип көрүңлар.

ХУЛАСӘ ДӘРИС БИЗ НЕМИНИ ҮГӘНДҮК?

36

1-көнүкмә. Шеирни раван оқуңлар.

Өзәңни һөрмәт қил

Чоңларни һөрмәт қилмай,
Бәңваш һәм қопал болсан,
«Соғақ баликән», дәйду
Сөһбәт сөзини бөлсәң.

«Яхши бала» дегини –
Сени һөрмәт қилғини.
«Тәрбийилик» дегини –
Ишәнчә билдүргини.

hevullam Гайитов

- Шеирниң мавзууси немишкә «Өзәңни һөрмәт қил» дәп аталған?
 - Яхши бала, тәрбийилик сөзлиридики үзүк тавушларни атаңлар.
 - Бәңваш, қопал сөзлири қандақ ейтилиду?
 - Сөзниң қелин яки инчикә ейтилғанлиғини қандақ билимиз?

2-көнүкмә. Жәдвәлни тегишлиқ сөзләр билән толтуруңлар.

Қелин ейтилидиған сөзләр	Инчикә ейтилидиған сөзләр

57

3-көнүкмә. Сөзләрни қурдин-қурға көчирип йезин්лар.

Ғалибийәт, жәңчи, жумһурийәт, мәмликтә, милләт.

Үлгә: ға-либийәт, ғали-бийәт, ғалиби-йәт.

4-көнүкмә. Қурдин-қурға көчирип йезишқа болмайдын сөзләрни йезин්лар.

Йеза, дәләт, поезд, ака, май, илан, он, өтүк.

5-көнүкмә. Төвәндикі тавушлардин башланған сөзләрни ейтиңлар. Улар қандақ ейтиливатиду?

a	ә	о	ө	у	ү	э
---	---	---	---	---	---	---

МӘТИН ВӘ ЖҮМЛӘ

Мәтин – мәзмун жәһеттін өз ара бир-бири билән бағлинип келгән жүмиләр топи.

Жүмлә аяқлашқан
ой - пикирни бил-
дүриду.

/ _____.
/ ____ ?
/ ____ !

- мәтингниң немә екәнлигини;
- мәтингниң немидин түзилидиғанлиғини;
- жұмлининең немә екәнлигини;
- жұмлидикі сөзләрниң бағлинишини;
- мәтингниң бөләклирини тепишни;
- мәтингә режә түзүшни;
- мәтинг түзүшни;
- мәтингә нам қоюшни;
- жұмлә ахиріға тегишлиқ тиниш бәлгүләрни қоюп үзешши;
- жұмлидикі сөзләрниң бағлинишини ениқлашни үгінимиз.

МӘТИН ВӘ ЖҰМЛӘ. МӘТИН

37

 1-көнүкмә. Шеирни ипадилек оқуылар.

Бәргән тәлим-тәрбийә,
Меһри чәксиз устазим.
Оқи, үгән һәм өрлә,
Дегән әзиз устазим.

Һәр балиниң бир-бирләп,
Көңлин тапқан устазим.
Әжриңизни қәдирләп,
Қылай сизгә миң тазим.

Вильям Молотов

- • Шеирға мавзу қоюнлар.
- Муәллимдин кимләр билим алған?
 - Муәллимниң ғәмхорчи екәнлигини дәлилләңлар.
- Ата-анаңдардин уларниң дәсләпки устази тоғрилиқ со-раңлар.

59

2-көнүкмә. Шеирниң хатасини тұзитип, көчирип йезинұлар.

Оғлақ, оғлақ, шох оғлақ,
Чөпкә бағрың тоқ оғлақ.
Кәң далада ойнуйсән,
Неч тәшвишиң йоқ, оғлақ!

Несамдин Исламов

3-көнүкмә. Оқуңлар.

Балилар дәрискә кәлди. Бағдикі гүлләр ечилди. Акам дуканға барди. Мениң мөшүгүм бар.

4-көнүкмә. Мақални ядқа йезинұлар.

Китаптын рәсим издимә, һекмәт издә.

38

МӘТИН

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Китап оқушының пайдиси

Бир күни Назира Арманға: «Акам чөчәк китап елип кәлди. Өйгә кәл, биллә оқайли», – деди. Арман уларниң өйигә барди.

Назираниң китап оқуши әжайип. Қайғулуқ йәрлиригә кәлгәндә, көзлиридин яш ақиду. Хошал болидиған йәрлиригә кәлгәндә, үзидә тәбәс-сүм пәйда болиду. Арманму унин билән тәң қайғурди, хошал болди. «Қизиқниң һәммиси китапта екәнғы», – дәп ойлиди.

60

Арман бурун китап оқуматти. Әнди күндә бир мәзгил китап оқуидиған болди.

Әдил Балта

- Арман бешіда китап оқушни яқтураттиму?
- Унің китап оқушыға ким сәвәпчи болди? Өзәңлар китап оқуғанда, қандақ тәсиратта болисиләр?

 2-көнүкмә. Мақални көчирип йезинілар.

Kitap – билим булиғи.

3-көнүкмә. Өзәңларниң сөйүмлүк китавиңлар тоғрилиқ ейтип көрүңлар.

1. Сениң сөйүмлүк китавиңниң нами немә? Муәллипи ким?
2. Бу китапта немә һәккідә ейтілған?
3. Бу китапни оқушуңға немә сәвәп болди?
4. Немә үчүн бу китап сениң үчүн қиммәт?
5. Кейинки вақытларда адәмләр китапни аз оқуидиған болди, деген пикиргә қошуласын?

Мәтингин пәйдин-пәй ейтип бериш үчүн, унің қисимлири болиду. Мәтингин үч қисимдин туриду.

 4-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезинілар.

Китапни житмай, қаплап тутуңлар. Көп оқуған көп билиду.

1-көнүкмә. Санимақни оқуңлар. Иш-һәрикәт арқылық көрситиңлар.

Бир – әтигән туруп,
Икки – чиниқип жүгрә.
Үч – тазилап чишни,
Төрт – совундап жуюн.
Бәш – чапсан сұртүнүп,
Алтә – бөлмәңни жиққин.
Йәттә – кийинип әнди,
Сәккиз – чейиңни ичкин.
Токқуз – сумкаңни елип,
Он – мәктәпкә маңғин.

«Ғунчә» журналидин

2-көнүкмә. Санимақни ядқа йезиңлар.

Бир дегиним – бәрикәт,
Болсун дайим һәрикәт.
Икки дегиним – илим,
Байлиқ кани – билим.

Аблиз һезим

Чөчәк, тепишишмақ, мақал - тамсилләр, санимақ, йеңілттмаш, шеир, hekайә **мәтин** дәп атилиду.

3-көнүкмә. Қечип кәткән сөзләрни орниға қоюп, тепишишмақни тепип көрүңлар.

... чөкмәйду,
... көймәйду.

... ятиду,
... ақиду.

- Тепиши мақларниң жағаплиридин жүмлә түзүп йе-
зиндер.

*Тепиши мақнны охшитиши, селиштурууш, йошурун
бәлгүлири арқылы тапимиз.*

МӘТИН

40

- 1-көнүкмә. Оқуңдар. Соалларға жағап беріңдер.

Чүмүлә

Чүмүлә буғдай данлирини тепип алды. Уни ялғуз өзи тошалмиди. Чүмүлә достлирини яр-дәмгә чақирди. Улар бирлишип, данларни уги-
сиға тошувалди.

- Чүмүлә немә тепип алды?
- У немишкә достлирини чақирди?
- Чүмүлиләр немә қилди?
- Силәр достлириңдарға ярдәм қиласыләр?

63

2-көнүкмә. Мақални көчирип йезиңлар. Мәнаси-
ни ейтип көрүңлар.

Бирлишип көтәргән жук йеник.

3-көнүкмә. Орни алмаштуруулуп берилгән жүм-
лиләрдин мәтин түзүп йезиңлар.

Билал – әлачи. Чөчәк оқушни яқтуриду. У би-
ринчи синипта оқуйду.

*Мазмун жәһәттін бир-бира билән бағлинип
кәлгән жүмлиләр мәтин дәп атилиду.*

4-көнүкмә. Оқуңлар. Ойлинип, жағавини тепиңлар.

Назим – Фопурниң балиси. Фопур – Батурниң
балиси. Назим Батурға ким болуп келидү?

нәврә

бала

бова

МӘТИН

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар.

БИЛИМЛИК БОЛ

Бәзи кишиләр һәммә ишни техника қилиду
дәп ойлайды. Бу хата пикир. Пүткүл техникини
ясайдиған адәм. Һәттә аддий бирнәрсини ясаш
ұчын, әлвәттә, көп оқуш керәк.

Изахатлар топлимидин

- Бәзи кишиләр қандақ ойлайды?
- У дурус пикирму?
- Аддий нәрсә ясаш ұчын немә қилиш керәк?

2-көнүкмә. Чүшүп қалған сөзләрни қоюп, жүмлиләрни көчирип йезинෑлар.

Садир китапханидин [] алди. Момам бизгә [] оқуп бәрди.

Аман [] сизди. Достумниң исми – [].

Тирәк сөзләр: *китап, чөчәк, рәсим, Марат*.

3-көнүкмә. Йеңилтмашни оқунෑлар.

Тәмсилсиз сөз – тәмсиз сөз.

Тәмсиз сөз – тәмсилсиз сөз.

МӘТИН

42

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңылар.

Әтияз

Әтияз кәлди. Қарлар чапсан еришқа башлиди. Кочиларда әгиз сулар ақти. Әтиязниң бириңчи гүли – күчуга ечилди. Терілғұ ишлири башланди. Әтиязниң дәсләпки хәвәрчиси – қариғожа учуп кәлди.

Жұмабай Қайранбай

- Әтиязда қандақ қушлар учуп келиду?

- Қушлар нәдин учуп келиду?
- Улар иссиқ тәрәпләргә қачан вә немә сәвәптин учуп кәткән еди?

 2-көнүкмә. Чирайлиқ көчирип йезиңлар.

Қушлар – бизниң достумиз. Улар өсүмлүкләрни қурут-қоңғузлардин қоғдайды.

 3-көнүкмә. Оқуңлар. Тегишлик тиниш бәлгүлирини қоюп, көчирип йезиңлар.

Бу – бизниң синип синипимиз кәң вә йорук синипта нурғун гүлләр бар қызлар гүлләргә қарайду.

Өзәңларни тәкшүрүңлар!

- Мәтингиди жұмилләрни бир-биридин ажритип туридиған тиниш бәлгүләр қоюлмиған. Һәрбир жұмлә баш һәрип билән йезилмиған.

43

ЖҰМЛӘ

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

 Нан әмгәк билән жозыға келиду. Әтияз келиши билән, дехан уруқ сепиду. У өсүп йетилгәндә, комбайн билән орудиу. Машинилар билән элеваторға тошуйду. Үн тартиду. Униндин нан пишириду.

Наниң дәстиханға келишидә көплигән адәмләрниң мәшәққәтлик әмгиги бар. Шуниң үчүн нанни қәдирләйли.

«Балдыրған» журналидин

- Нан немидин елиниду?

- Нан дәстиханға кимләрниң әмгигиниң нәтижисидә келиду?

Жұмиләр сөзләрдин түзүлидү. Жұмлидики сөзләр бир-биридин бөләк йезилидү: Алим – әдәплик бала.

2-көнүкмә. Рәсимләр бойичә жұмиләрни маслаштурундар.

Йәр һайдилидү.

1

Урук сепилидү.

2

Һашарәтләргә қарши күришидү.

3

Буғдай орулидү.

4

Нан пиширилидү.

5

3-көнүкмә. Жұмиларни толуқтуруп, көчирип йе-
зинлар.

Дәстіхан көрки – болса, нахшиму болиду.

... буғдайдын елиниду.

- Һәрбир жұмлә қандақ һәриптин башлинип йе-
зилған?
- Һәрбир жұмлә нәччә сөздин ибарәт?

44

ЖҰМЛӘ

1-көнүкмә. Сюжетлик рәсимләрниң ярдими билән
«Буғдай басиғи» чөчигини ейтеп көрүңлар.

- Чашқанлар бир күн давамида немә қилди?
- Фораз немә тепип алди?
- Чашқанларға уни немә қилайли деди?

- Фораз буғдай башиғини немә қилди?
- Чашқанлар бу вақитта немә билән шуғулланди?
- Фораз йәнә немә ишларни қилди?
- Татлиқ тоғач тәйяр болғанда, ким биринчи йе-йишкә олтарды?
 - Форазниң сөзидин кейин, чашқанлар немишкә теч болуп қалди?
 - Немишкә фораз уларни айимиidi?
 - Авал форазниң, андин чашқанларниң ишиға баһа берип көрүңлар.
 - Чөчәктин қандақ хуласә чиқиришқа болиду?

 2-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезиңлар.

- Апа, бу неминин һиди?
- Тонур нени, балам.
- Bah-bah, немә дегән татлиқ!

Ядигларда сақлаңлар!

●	?	!	—	,
---	---	---	---	---

Чекит, соал бәлгүси, үндәш бәлгүси, сизиңчә, пәш
– булар тиниши бәлгүлири.

 3-көнүкмә. Мақални көчирип йезиңлар.

Нандын улуқ таам йоқ.

 4-көнүкмә. Тиниши бәлгүлиригә риайә қилип оқуңлар.

1. Физа ичкәндә, сөзлимә!
 2. Физани яхши чайна!
- Немә байқидиңлар?

1-көнүкмә. Шеирни ипадилик оқуңлар.

Нан һиди

Апам – аддий бир навай,
Тонурға нан яқиду.
Нени билән у талай,
Инсанларни бақиду.

Нансиз һечким яшимас,
Яшимайду дохтурму.
Нанни йәргә ташлимас,
Яхши адәт, уқтуңму?!

Несамдин Исламов

- Шеир мәзмұни бойичә өз пикриңларни ейтиңлар.
- Навай дегендеген ким?
- Шеирдики тиниш бәлгүләргә қарап, оюңларни ейтинглар.

2-көнүкмә. Йеңілтмашни оқуңлар.

Қап-қап ун алдуқ,
Аппақ ун алдуқ.

3-көнүкмә. Тиниш бәлгүлирини қоюп, жұмлиләрни көчирип йезинілар.

Нан – улуқ таам Дәстиханға алди билән нан қоюлиду Нанни йәргә ташлашқа болмайду

Жұмлидикі сөзләр толуқ аяқлашқан ой-пикирни билдүриду: Мән дукандын нан септап алдым.

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Йеза йериidә нанни қандақ йәйдиғанлиғи-
ни көрдүңларму? Кәскәндә нан угиғи чечилса,
алиқанлири билән жиғип, дәрһал ағзиға сали-
ду. Бурун ата-бовилиримиз нанни пичақ билән
кәскәнни яман ирим һесаплатти. Улар нанни
икки қоли билән тутуп уштуп, әзизләп, дәсти-
ханға қоятти.

Ядинарда болсун! Нан – хәлиқниң жени.
Һәммидә нан болуш үчүн, көплигән адәмләр әм-
гәк қилиду.

Шайим Шаваев

- Мәтиндә немә тоғрилиқ ейтилған?
- Бурун ата-бовилиримиз нанни қандақ уштатти?
- Нанни хорлашқа боламду?

2-көнүкмә. Шеирни ядқа йезинұлар.

Есіндә болсун, балам,
Нан –хасийәтлик таам.

3-көнүкмә. Пәқәт жүмлинила көчирип йезинұлар.

Алма көк чүшти йәр.
Алма пишип, йәргә чүшти.

Мәктәпкә барди бала.
Бала мәктәпкә барди.

4-көнүкмә. Жұмлиләрни тиниш бәлгүлиригә қарап оқуңдар.

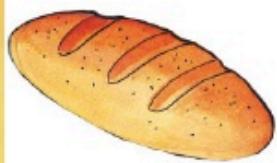
- Асим, һәй, Асим! Бери кәл!
- Апа, немә болуп қалди?
- Тамиғиңни ич.

47

ЖҰМЛӘ

1-көнүкмә. Мәтинни оқуп чиқыңдар.

Һәр күни дәстиханға қизирип пишқан иссиқ, тәмлик нанни қоюмиз. Һәрхил нанлар болиду: тоғач, пом нан, петир тоғач, гирдә нан, булка, батон, қара нан.

Нан – һәрқандай дәстиханниң бәрикити. Нан болса, нахшиму болиду.

Мухтар Абдурахманов

- Нанның йәнә қандақ түрлирини билисиләр?

- Нан түрлириниң намлирини йезин්дер.

2-көнүкмә. Мақалларни чүшинип оқуңдар, андин көчирип йезин්дер.

Ишлисәң, алисәң қапладап аш,
Ишлимисәң, қалисәң ач.

Ишилгән чишиләйду,
Ишлимигән кишинәйду.

72

3-көнүкмә. Чүшинип оқуңлар.

Мениң бовам – дехан. Бовам буғдай өстүрүш үчүн, көп тәртөкүп, әмгәк қилиду. Мәнму чоң болғанда бовамға охшаш ашлиқ өстүримән. Бовам: «Нан – дәстихан бәрикити, нан – тоқчилик, нан – байлиқ. Шунин үчүн нанни қәдирлә», – дәп нәсиһәт қилиду.

Малик Мәһәмдинов

- Бовиси нәврисигә нан тоғрилиқ немә деди?
- Нанни безәп қилмаңлар!
- «Хәлиқ байлиғи – йәр билән су» дегәнни қандақ чүшинисиләр?

ЖҮМЛӘ

48

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуп чиқыңлар. Мәзмунини ейтип көрүңлар.

Хәт

Бүгүн почтичи бизниң өйгә хәт елип кәлди. Хәт йезида туридиған момамдин кәпту. Момам мени тәтилдә йезиға кәл дәпту. Қаймақ билән май йәп, күч жиғисән, дәп йезипту.

- Силәрниң йезида мома, боваңлар барму?
- Мәтинни көчирип йезиңлар.

2-көнүкмә. Соалларға жавап берип көрүңлар.

- Бир-биримиз билән сөһбәтләшкәндә, қандақ муамилә қилимиз?
- Әгәр йеқин адимиңлар жирақта болсичу?
- Қандақ алақә қилиш васитилирни билисиләр?

73

- Почта билән немиләрни әвәтишкә болиду?
- Бурун почта қандақ йәткүзүләтти?
- Һазирқи заманда учурни қанчә вақитта йәткүзүшкә болиду?

 3-көнүкмә. Чүшинип оқыңлар.

Биз бир-биrimiz билән сөзлишиш арқилиқ муамилә қилимиз. Әгәр йеқин адимимиз жирақта болса, почта вә телефон арқилиқ хәвәрлишимиз. Телефондин керәк номерни терип, йеқин адимиңларниң авазини аңлайсиләр. Тәбрикнамаләрніму почта арқилиқ әвәтишкә болиду. Бурун почта ат, кейинирәк поезд вә машинилар билән йәткүзүлди.

Һазир янфон вә компьютер арқилиқ дәрһал алақә бағлашқа болиду.

Балилар қамусидин

- Йәнә қандақ заманивий алақә бағлаш васитилирини билисиләр?

 4-көнүкмә. Тепишмақни көчирип йезин්лар вә жававини тепиңлар.

Путы йоқ, қоли йоқ,
Тапмайдиған йоли йоқ. (...)

ЖҮМЛИДИКИ СӨЗЛӘРНИҢ БАҒЛИНИШИ

49

1-көнүкмә. Шеирниң мәнасини чүшинип оқуңлар.

Норуз кәлди

Йеңи Жил – Норуз кәлди,
Йеңи арман әкәлди.
Қояш иллиқ нур чечип,
Өлкәмдә баһар күлди.

Узитип узақ қишини,
Дехан башлиди ишни.
Бәрикәт тиләп әлгә,
Қайнайду норуз еши.

Патигүл Мәхсәтова

- Норузни немишкә йеңи жил дәйду?
 - Норуз еши немиләрдин тәйярлиниду?
 - Норуз мәйрими тоғрилиқ ейтип көрүңлар.
 - Йәнә қандақ мәйрәмләрни билисиләр?
- (• Қояш иллиқ нур чачти дегән жүмлидикі сөзләргә соал қоюп көрүңлар. Уларниң өз ара бағлинишини төпин්лар.

Ұлға: Әтиязда күн иссийду.

1. Күн немә қилиду? – Күн иссийду.

2. Қачан иссийду? – Әтиязда иссийду.

75

Жұмлидикі сөзләр бир-бири билән бағлиништа болиду. Уларниң бағлинишини соал қоюп билимиз.

нәдә? немиләр? немә қилди?
Бағда гүлләр ечилди.

2-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңдар.

Норуз – жил беши. Шәриқ хәлиқлириниң мәйрими. Норузда норуз еши тәйярлиниду. Мол дәстihan йейилиду. Нахшилар ейтилиду, сазлар челиниду. Адәмләр бир-бируни тәбрикләйду.

• Асти сизилған жұмлиләрдіki сөзләргә соал қоюп, уларниң өз ара бағлинишини ейтип көрүңлар.

3-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезин්лар. Сөзләрниң бағлинишини сизип көрситиңлар.

Әтияз кәлди. Сайларда сулар ақти. Баһар гүллири ечилди.

Үлгә: Әтияз кәлди.

50

ЖҰМЛИДИКИ СӨЗЛӘРНИҢ БАҒЛИНИШИ

1-көнүкмә. Шеирни һиссиятлиқ оқуңдар.

Норуз кәлди, яз кәлди,
Турна билән ғаз кәлди.
Яп-йешил чарбағлардин,
Булбулдин аваз кәлди.

Ташполат Намәтов

• Баһар пәслидә йәнә қандақ көчмән қушлар учуп келиду?

• Қушларниң қандақ пайдиси бар?

2-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезин්лар. Сөзләрниң бағлинишини үлгидикидәк сизип көрситин්лар.

Әтиязда қушлар учуп келиду. Булбұл чирайлық сайрайду. Балилар қушларға уга ясиди.

Үлгә: Әтиязда қушлар учуп келиду.

1. Әтиязда немә қилиду? – Әтиязда учуп келиду.

2. Немиләр учуп келиду? – Қушлар учуп келиду.

3-көнүкмә. Мәтинни тиңшашылар.

Тәбиәтни асраңлар

Балилар тәбиәткә сәйлигә чиқти. Уларниң ичидә Арманму бар. Бир чағда Арман су бойиға келип олтарди.

– Арман, ейтқинә, немишкә Марат мениң сүзүк сулиримға әхләт ташлайду? – деди Булақ.

– Арман, Мурат немишкә мениң шахлиримни сундурди? – деди Алма дәриғи.

– Маһмут болса, мениң кичиккинә балилиримни тутувалмақчи, – дәп вичирлашти қушлар.

Арманниң буларға ичи ағрип, жиғлавәтти. Ағинилири өзлириниң қылған ишлириға өкүнүп, Алма дәриғидин, Булақтын, қушлардин кәчүрүм сориди.

Иген Хасенулы

- Балиларниң қылған ишлири дурусму?
- Тәбиәт бизгә немә бериду?
- Тәбиәткә сәйлигә чиққанда, немиләрни билиш керәк?
- Тәбиәттә өзини тутуш қаидилирини ейтип көрүңлар.

 4-көнүкмә. Тепишмақниң жағавини төпип, көчирип йезинىлар.

Өзи көрүмсиз,
Сайрайду зилва.
Сәхәрдә, таңда
Қизилгүл ара. (...)

51

ЖҮМЛИДИКИ СӨЗЛӘРНИҢ БАҒЛИНИШИ

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Норуз – жил беши

Норуз – молчилик, бәрикәт мәйрими. Бу күни адәмләр бир-биригә яхши тиләкләрни ейтиду. Андин бирлишип, норуз ешини тәйярлайду. Норуз еши һәртүрлүк данлиқ зираәтләр қошулми-

сидин тәйярлиниду. Норуз ешиға йәттә түрлүк нәрсә, йәни буғдай көки, гөш, гүрүч, сұт, туз, маш почақ, су қошиду.

Носман Аблиз

- Норузда қандақ таам тәйярлиниду?
- Униңға немиләрни қошиду?

 2-көнүкмә. Шеирни чүшинип оқуңлар.

Баһар, баһар боламду,
Хуш һаваси болмиса.
Булбул хошал боламду,
Гүл-гүлистан болмиса.

Еғиз әдәбиятидин

- • «Булбул хошал боламду» – дегән жүмлини көчирип йезин්лар. Сөзләрниң бағлинишини сизип көрситин්лар.
- **3-көнүкмә.** Бириңлар күн, бириңлар түн болуп, диалогни оқуңлар.

– Балилар, силәр биләмсиләр, 22-март күни күн билән түн тәңлишиду.

Күн: – Нури мол күнмән.

Түн: – Юлтузи көп түнмән.

Иккиси: – Бүгүн бизләр бирдәк боп,
Тәңлишимиз дост болуп.

Түн: – Һә, әтә күн узақ.

Күн: – Түн қисқырап бирақ.

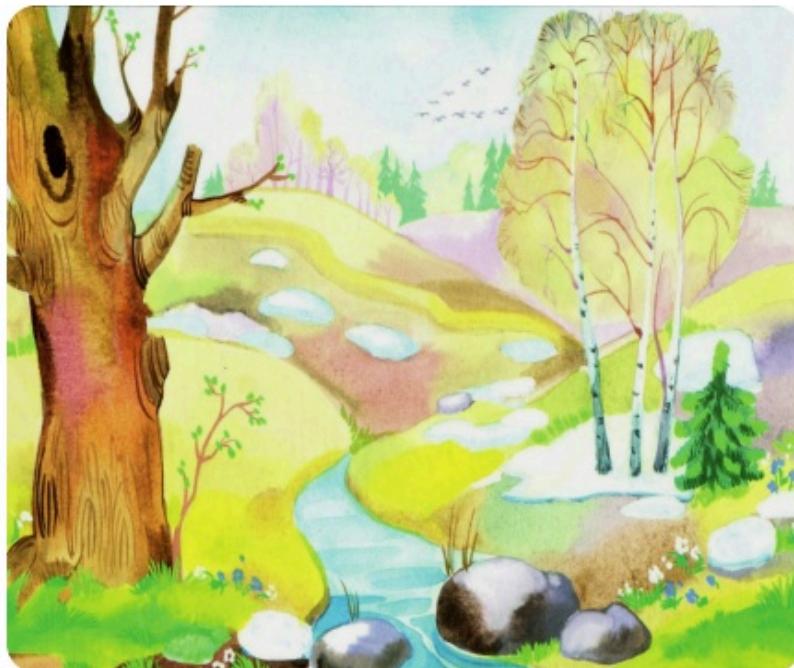
Иккиси: – Үйқуңлар қанмай қелип,
Жүрмәңлар йәнә бирақ.

- **4-көнүкмә.** Мақални йезин්лар. Мәнасини ейтип көрүңлар.

Әмгәк билән әр көкирәр,
Ямғұр билән – йәр.

52

ИЗАҢАТ ЙЕЗИП ҮГИНӘЙЛИ

Әтияз

Күн иссиди. Қар ериди. Әгиз сулар ақти. Йәр қарийип, от-чөпләр үнди. Дәл-дәрәқләр көкирип, гүлләр ечилди. Қушлар қайтип келишкә башлиди.

Изәнатниң режиси:

1. Күн немә қилди?
2. Қар немә қилди?
3. Йәр қарийип, немиләр үнди?
4. Дәл-дәрәқләр, гүлләр немә қилди?
5. Немиләр қайтип келишкә башлиди?

Биз немини үгүндуқ?

 1-көнүкмә. Шеирни оқуңлар.

Инсан өмри **дан** билән,
Дан билән һәм **нан** билән.
Шуңа данни, деханни
Сөйгәйсиләр **җан** билән!

Мирзәхмәт Меримов

- Дехан әмгигини ейтип беріңлар.
- • Қениң қара һәрип билән йезилған сөзләрди охшымайдыған тавушлар қайсилар? Улар қандақ тавушлар?

 2-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезин්лар.

Санийәм мәктәптин келивататти. У йәрдә ятқан бир парчә нанни көрүп қалди. Уни авайлап елип, дәрәқниң егиз шекиға қойди.

- Жұмлидиди сөзләргә соал қоюңлар. Уларниң бир-бири билән бағлиниши барму?

 3-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик сөзләрни қоюп йезин්лар.

Бизниң Вәтенимиз – Елими ... ! ... яшисун!

Керәклик сөзләр: Қазақстан, гүлләнсун, мустәқиллік.

- Жұмлинин ғанаңынан сөзини қандақ һәрип билән яздыңлар?
- Жұмлиләрниң ахириға қандақ тиниш бәлгүләрни қойдуңлар?

ХУЛАСӘ ДӘРИС. БИЗ НЕМИНИ ҮГӘНДҮК?

 1-тапшурұқ. Мәтинни оқуңлар.

Садик дост

Аюп Ақтөшни елип, белиқ тутушқа барди. У бирнәчә белиқ түтти. Қармақ йәнә мидирлиди. Аюп алдираш қармақни тартиведи, қолвақ чайқилип, өзи суға үшүп кәтти. Қорқинидин, қаттиқ вақиравәтти. Ақтөш Аюпниң үнини аңлап, өзини суға атти. У Аюпниң көйнигидин чишләп, қирғаққа елип чиқти.

Яқын Сидиқ

- Дост сөзини тавушлуқ тәһилл қилинлар.
- Қорқинидин сөзини боғумға ажритиңлар.

 2-көнүкмә. Үшүп қалған сөзләрни қоюп, жүмлиләрни көчирип йезин්лар.

Сәнәм ишләйду. Һәдәм бизни апарди.

Гүлчимән алди. Биз мәктәп бегиға тиктуқ.

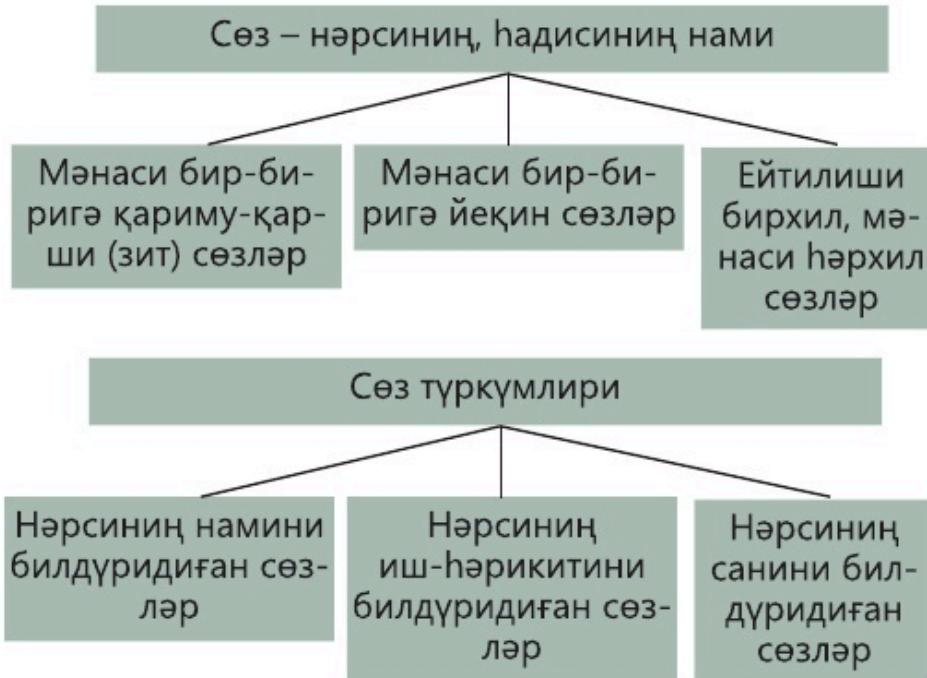
Тирәк сөзләр: *дохтурханида, көчәт, һайванатлар бегиға, китап.*

 3-көнүкмә. Тиниш бәлгүлиригә әмәл қилип, жүмлиләрни оқуңлар.

Иминжан – қорқумсиз бала. Паһ, күн тазима иссидидә! Биз тәрәпкә қачан келисиләр?

- • Көчирип йезин්лар.

СӨЗ ВӘ УНИҚ МӘНАСИ

- сөзниң немә екәнлигини;
- сөз вә униң мәнасини;
- нәрсиниң намини билдүридиған сөзләрни;
- баш һәрип билән йезилидиғин сөзләрни;
- иш-һәрикәтни билдүридиған сөзләрни;
- бәлгүсими билдүридиған сөзләрни;
- санини билдүридиған сөзләрни;
- сөзниң мәнасини ажритишни;
- нәрсиниң намини, иш-һәриkitini, сұпитини, санини билдүридиған сөзләрни ажритишни вә қоллинишни үгинимиз.

СӨЗ ВӘ УНИҚ МӘНАСИ

1-көнүкмә. Сөzlәрни оқуңлар. Қайси сөzlәрниң мәнаси чүшинишилик?

Шаир, ша, яз, за, май, мо, қиз, от

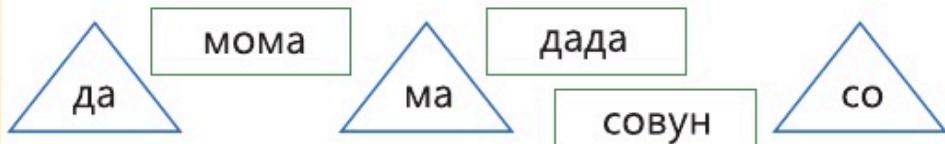
- Сөз немидин түзүлиду?

Сөzlәр тавушлардин түзүлиду. Бәлгүлүк бир мәнани билдүриду.

2-көнүкмә. Пәкәт сөzlәрнила йезинىлар.

3-көнүкмә. Оқуңлар.

Қалиғач билән қүшқач

Қалиғач өзигә уга салди. Угини қүшқач тартивалди. Қалиғач достлирини ярдәмгә чақирди. Һәммиси бирлишип, қүшқачни угидин қоғлап чиқарди.

- Қалиғач достлириниң ярдими билән немә қилди?

- Достлуқ дегәнни қандақ чүшинисиләр?

4-көнүкмә. Оқуңлар. Сөzlәр билән жүмлиләрни селиштуруңлар.

Сөzlәр: Назим, Садир, һәрдайым, билән, дост, улар, ярдәм, бир-биригә, бериду.

Жұмилар: Назим билән Садир – дост. Улар бир-биригә ярдәм бериду.

- Жұмиләрни көчирип йезиндер.

СӨЗ ВӘ УНИҚ МӘНАСИ

56

- 1-көнүкмә. Чөчәкни оқындар.

Бағвән вә униқ оғуллири

(Чөчәк)

Бағвән өзиниң балилирини бағвәнликкә үгәтмәкчи болди. У өлүштин бурун, балилири-ни чақирип, мундақ деди: «Балилиrim, бағдикى үзүмниң астиға бирнәрсә көмүп қойдум, мән өл-гәндә, шуни издәп тепиңлар». Балилири бараң астида есил нәрсә бар дәп ойлап қалиду. Атиси өлгәндін кейин, бағниң һәммисини колап чиқи-ду. Улар һечнәрсә тапалмайду. Үзүмниң түвини колап, юмшитиветиду. Шуниң үчүн, үзүм наһа-йити яхши айнип, һосулы интайин көп болиду.

- Бағвән балилириға немә деди?
- Немишкә үзүмниң һосулы мол болди?
- Бағвәнниң мәхсити немә еди?
- Чөчәкниң мәзмунини сөзләп бериңлар.
- **Яхши** сөзиге қарши мәналиқ сөз тепиңлар.

- 2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға сол тәрәпти-ки тегишлик сөзләрни таллап қоюндар.

1. Қәнт ..., лаза	ақ, қара
2. Қар ..., көмүр	татлиқ, аччиқ
3. Қариғай ..., арча	егиз, пака

3-көнүкмә. Рәсимдики көктатларниң намини атаңлар.

- Рәсимдики көктатларни түри вә рәңги бойичә селиштуруңлар.

Үлгә: Самсақ аччиқ, кава татлиқ.

 4-көнүкмә. Қарши мәналиқ сөзләрни жүпләп йе-
зиндер.

аччиқ

семиз

егиз

қийин

қаттиқ

Тилимизда қарши (зит) мәналиқ сөзләр қол-
линилиду.

5-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар.

Достлар

Қайрат – мениң әң йеқин достум. Биз бил-
лә ойнаймиз. Бир-биримизгә ярдәмлишимиз.
Қайратниң аписи Сауле һәдә бизни тәмлик боғу-
сақ билән меһман қилиду. Қайрат апам пишарған
самсини бәк яхши көриду.

- Тәмлик сөзигә қарши мәналиқ сөз төпиндер.

1-көнүкмә. Мақални чүшинип оқуңдар. Көчирип йезиндер.

Дост жиғлитип ейтар,
Дұшмән күлдүрүп ейтар.

- Мақалниң мәзмуни тоғрилиқ пикир ейтеп көрүңдар.

- *Дост* сөзиге мәнаси йеқин, йәни мәнадаш сөzlәрни ейтеп көрүңдар.

2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға мәнаси йеқин (мәнадаш) сөzlәрни төпип йезиндер.

чирайлиқ – ...
тәмлик – ...
меһрибан –

илдам – ...
көп – ...
қорқумсиз ...

Тилимизда мәнаси йеқин (мәнадаш) сөzlәр бар.

3-көнүкмә. Һәр йәлкәндә берилгән сөzlәргә мәнаси йеқин (мәнадаш) сөzlәрни төпип йезиндер.

1-көнүкмә. Сағлам сөзини ечиңлар.

С – спорт билән шуғуллиниш
 а – ағриқниң алдини елиш
 ғ – ғизани вақтида ичиш
 л – ләйғәзәл болмаслиқ
 а – артуқ салмақ қошмаслиқ
 м – мейини йетилдүрүш

2-көнүкмә. Берилгән жұмылларни оқуңлар.

Бовам йезиға **ат** билән кәлди. Йеңидин туғулған боваққа **ат** қойди. Памир – егиз **тағ**. Йәттә сани – **тағ**. Китапни орниға **қой!** Қойчи **қой** бақти.

- Қениң қара һәрипләр билән йезилған сөзләрниң йезилишиға сәп селиңлар.
- Жұмылдә аңлитидиған мәнасини селиштуруңлар.

Тилимизда йезилиши охшаش, бирақ аңлитидиған мәнаси һәрхил сөзләр бар.

3-көнүкмә. Төвәндикі шеирни ядқа йезиңлар.

Тар екән дәп **бөлмә,**
 Рәнжип, көңүл **бөлмә.**

- Қениң қара һәрипләр билән йезилған сөзләрниң мәнасини чүшәндүрүңлар.

 1-көнүкмә. Чөчәкни оқуңлар.

Ишт билән Тұлқә

(Чөчәк)

Қедими заманда бир Ишт билән Тұлқә яшиған екән. Ишт интайин зерәк, тұлқә һийлигәр екән. Тұлқә Иштни алдап, тоху катигигә чүшмәкчи болғанда, Ишт туюп қапту. Тұлқә қечипту. У қачқан бойи қара май бар туңға чүшүп, қап-қара болуп чиқипту.

– Бу яққа Тұлқә өттиму? – дәп сорапту Ишт униңдин.

– Һазир өтүп кетти, – дәпту Тұлқә.

Шу пәйттә зерәк Ишт Тұлкини үнидин тонуп қелип, уни тоху катәкниң қаравулиға тутуп берипту.

- Чөчәк қәһриманлирини тәсвиrlәп көрүңлар.
- Ишт Тұлкиниң қувлуғини түйдиму?
- Һийлигәр сөзигә қарши мәналиқ сөз тепиңлар.

 2-көнүкмә. Мәнадаш сөzlәрни терип йезиңлар.

Күчлүк, дәрис, батур, ай, сәра, таза, мөмүн, пакиз, дәрис, йеза, жугач.

 3-көнүкмә. Шеирниң биринчи куплетини көчирип йезиңлар.

Мәшүгүм

Өйүмизниң әзаси –
Мошу әла мәшүгүм.
Мени көрсә, миявлар
Иши чала мәшүгүм.

Сүт-қетиққа өзичә
Чапқақлиқ қип чепилмас.
Камчилиғи униң – шу,
Китапни һеч оқалмас.

Аблиз Һезим

- Силәрниң мәшүгүңлар барму?
- «Чапқақлиқ қип чепилмас» дегән сөzlәрни қандақ чүшинисиләр?

60

СӨЗ ВӘ УНИҢ МӘНАСИ

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар.

Арзу күндә сәхәр туриду. Деризини ечиp, бөлмисиниң һавасини тазилайду. Орун-көрписини өзи жиғиду. Дайим пакиз кийинип жүриду. Арзу – сәрәмжан, тәртиплик бала.

- Мәтиндін мәнаси йеқин сөzlәрни тепиңлар.

2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға тирнақ ичидики сөzlәрниң бирини қоюп йезиңлар.

Турсун – ... (әқиллиқ, билимлик) бала. Мәһирәм ... (сәрәмжан, идитлиқ) ишләйdu. (Кона, йеңи) ... китапларни житишқа болмайду.

3-көнүкмә. Йезилиши охаш, мәнаси һәрхил сөzlәрниң астиға сизиңлар.

Бу бөлмә тар екән. Дутарға тар сетивалдим. Мурат һәрә билән ишлиди. Гүлгә һәрә қонди.

90

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң НАМИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӘЗЛӘР

61

Адәм вә нәрсиләрниң намини билдүридиған сәзләрни ениқлашни үгинисиләр.

 1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар. Қениң қара һәрипләр билән йезилған сәзләргә соал қоюңлар.

Мәсим, Рәхим, Майдынлар ора колаватиду. Аписи уларға чүшлүк **тамақ** бәрди. Дадиси иштин кәлди. У балилириниң ишидин рази болди.

Бизни қоршиған барлық нәрсиләрниң нами бар. Уларни биз бир-биридин нами арқылық пәриң қилимиз. Намини билдүридиған сәзләргә **ким? кимләр? немә? немиләр?** дегән соаллар қоюлиду.

 2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик соалларни қоюп, сәзләрни чирайлиқ көчирип йезин්лар.

....? – тошқан, сәвзә.

....? – тошқанлар, сәвзиләр.

....? – қызы, бала.

....? – қызлар, балилар.

 3-көнүкмә. Нәрсиләрниң намини билдүридиған сәзләрни ениқлап, көчирип йезин්лар.

Алма, өрүк, бағлар бар,
Бостан йеза бар йәрдә.
Гөзәллиги Вәтәнниң
Билинәркән сәпәрдә.

Әкрам Садиров

91

4-көнүкмә. Һәрипләр билән рәқәмләрни пайдилинип, сөз түзүңләр вә уларға соал қоюңлар.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
д	б	и	ч	с	а	в	ш	о

$$1616 - \dots \quad 38 - \dots \quad 2976 - \dots$$
$$3843 - \dots \quad 165 - \dots \quad 268 - \dots$$

62

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ НАМИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

 1-көнүкмә. Мәтинни оқуп, мәзмунини сөzlәп беріңлар.

Баһар

Жил пәсиллириниң бири – баһар. Март, апрель, май айлирини баһар айлири дәп атайды. Иссиқ яқларға учуп кәткән қушлар қайтип келидү. Деханлар терилғу ишлирини башлайды.

 2-көнүкмә. Тепишмақни көчирип йезип, жававини тепиңлар.

Күнләр иссип, қар ерип,
Су сайларға толған чағ.
Ейтип бәргин, жән достум,
Билсәң, мошу қайси чағ?

Қадир Һасанов

3-көнүкмә. Мәтинни көчирип йезиңлар, нәрсениң намини билдүридиған сөзләрниң астиға сизиңлар.

Әтиязлиғи қушлар қайтип келиду. Хуш авазлири билән сайришиду. Уга салиду, бала чиқириду. Қушлар биз үчүн наһайити пайдилиқ.

4-көнүкмә. Рәсимләрниң биринчи һәриплиридин сөз түзүңлар вә униңға соал қоюңлар.

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ НАМИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

63

1-көнүкмә. Авал **ким?** дегән соалға жавап беридиған сөзләрни, кейин **немә?** дегән соалға жавап беридиған сөзләрни көчирип йезиңлар.

Тикинчи, белиқ, муәллим, дохтур, мәшүк, ейик, белиқчи, гүл, сизғуч, учқуч, балилар, һойла, ямғур.

Адәмләргә **ким? кимләр?** дегән соаллар қоюлиду: **бова, дада, ишчи, оқуғучи** вә б. Нәрсә вә **һайванларға** **немә? немиләр?** дегән соаллар қоюлиду: **дәптер, қаләм, қоза, ат** вә б.

2-көнүкмә. Соалларниң орниға керәк сөзләрни қоюп, жүмлиләрни оқуңлар.

Ким? ... адәмләрни давалайду.

Ким? ... балиларни оқутиду.

93

Ким? ... нахша ейтиду.

Ким? ... рәсим сизиду.

3-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезин්дер. Адәмләрниң намини билдүридиған сөзләрниң астиға сизин්дер.

Арман билән Марат дайым мәшиқлиниду. Гүлсүм шәһәргә дүшәнбә күни маңиду. Оғуллар футбол ойнашни яхши көриду. Бұғын өтүкчі ончә аяқ кийимни жөндиди. Һашим бовисиға ярдәм бәрди.

4-көнүкмә. Апам билән Ләйлинуру дуканға барди. Рәсимләрниң ярдими билән мәтин түзүңдер вә сөзләп беріңдер.

билән дуканға бардим. вә алди.

Униңдин башқа вә сетивалди. Ләйлинуру өзигә таллавалди.

64

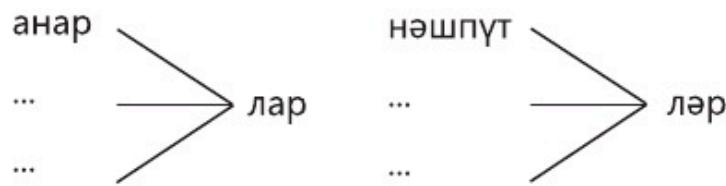
АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ НАМИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

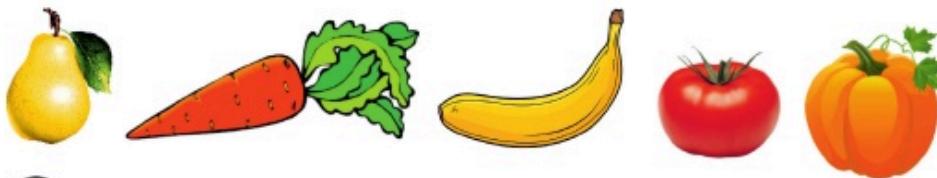
1-көнүкмә. Көктатлар намини билдүридиған бәш сөз, мевиләр намини билдүридиған бәш сөз йезин්дер.

2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға **немә?** дегән соалға жавап беридиған сөзләрни ейтىңдер.

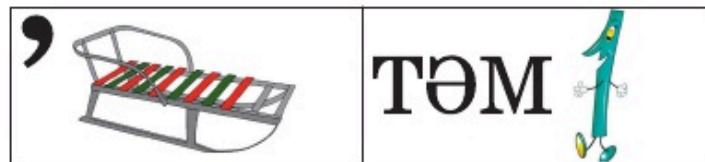
94

3-көнүкмә. Рәсимдә берилгән нәрсиләрниң нағылдануынан көнүкмәләр. Мошу сөзләр билән жүмлә түзүп йе-зиңлар.

4-көнүкмә. Ребусларни йешинлар вә соал қоюңлар.

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ НАМИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

65

1-көнүкмә. Бириңчи топқа **ким?** дегән соалға жа-
вап беридиған сөзләрни, иккىнчи топқа **немә?** дегән
соалға жавап беридиған сөзләрни көчирип йезинлар.

Мома, бова, яғашчи, тоху, кала, һәдә, һәмширә,
хотәк, бағвән, жүжә, һарвукәш, сиңил, оғлақ, ғо-
раз, мозай.

Үлгә: **ким?** мома, **немә?** тоху.

2-көнүкмә. Мәтинни оқуп, мәзмунини сөзләп бериңлар.

Балилар қарни дәссәп, дәрәқниң түвигә барди. Шахлиридики домбақларни көрди.

– Қараңлара, бу домбақларни бих дәп атайду,
– деди Гүлнар.

Бирнәччә күндин кейин бихлар йоғирип, йопурмақлар пәйда болушқа башлиди.

Шайим Шаваев

3-көнүкмә. Ядқа йезин්лар.

Алминиң түри һәрхил,
Бири – ақ, бири – серик.

Татлық, шерин тәмини
Айрийду йегәндә тил.

Патигүл Мәхсәтова

4-көнүкмә. Берилгән сөzlәрдин жүмлә түзүп йезин්лар.

1. Китап, қилди, апам, соға.
2. Жиғин, болди, мәктәптә, бүгүн.
3. Фабрицида, тикиду, һәдәм, кийим.

66

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ НАМИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Шеирниң хатасини тепин්лар вә уларни түзитип, көчирип йезин්лар.

Немә десә устазимиз,
Зеһин қоюп аңлайли.

96

Дайим тырышып оқуп,
Яқши билым алайли.

Патигүл Сабитова

2-көнүкмә. Мәтинни оқуп, мәзмунини сөzlәп беріңдер. **Немә?** деген соалға жавап беридиған сөzlәрни ейтеп беріңдер.

Бизниң мәктәптә китапхана бар. Китапханида китаплар нұрғун. Биз китапханидін китап елип оқуимиз. Китап – бизниң достумиз.

 3-көнүкмә. Рәсимләргө қараңдар. Адәмләрниң нағынни билдүридиған сөzlәрни йезиндер.

 4-көнүкмә. Бу йәрдә тепишкақ йошурунған. Берилгендегі рәсимләрниң дәсләпкі һәриплеридин сөz түзүңдер вә тепишкақның жававини төпнедер.

67

ИЗАҢАТ ЙЕЗИП ҮГИНӘЙЛИ

Изәнат йезишни үгинисиләр.

Әдәплик қиз

Алийәм биринчи синипта оқуиду. У – әдәплик қиз. Чоңларниң ейтқинини булжұтмай орунлайду. Дәптәр вә қәләмлирини таза тутиду. Кийими билән китап-дәптири идитлиқ вә сәрәмжан. Орун-көрписини өзи жиғиду. Өйдә аписиға ярдәмлишиду. У бу жил йәттә яшта.

Изәнатниң режиси:

1. Алийәм нәччинчи синипта оқуиду?
2. У қандақ қиз?
3. Алийәм дәптәр вә қәләмлирини қандақ тутиду?
4. Өйдә немә қилиду?

Чүшәндүргүлидиған сөзләр: *булжұтмай, идитлиқ*.

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Саламәтниң армини

Саламәт қочақлирини қатар олтарғузди дә, китаптын уларға һайванларниң рәңлик рәсимили-рини көрситип, чүшәндүрүшкә башлиди.

– Саламәт қызим, соң болғанда ким болисиз?
– дәп сориди тикинчилик қиливатқан **Гүлсүм** һәдә.

– Мал дохтури.
– Немишкә? – дәп сориди баятин қизиға һайванлар тоғрилиқ сөзләп бериватқан ана.
– һайванлар – елимизниң байлиғи. Уни сақлап, көпәйтсәк, Вәтәнгә зор пайда.
– Ярайсиз, қызим. Мәхситиңизгә йетиң!

Машқар Гумеров

- Қениң қара һәрипләр билән берилгән сөзләр-гә соал қоюңлар. Улар немишкә баш һәрип билән йе-зилған?
- Жававинларни төвәндики әхбарат билән селиш-туруңлар.

Киши исимлири (атлири), фамилиялири баш һәрип билән башлинип йезилиду. Мәсилән: *Абай*, *Зия Сәмәдий*, *Мурат Һәмраев*, *Абдулла Розибақиев*, *Муқағали Мақатаев*, *Аманнисахан вә б.*

2-көнүкмә. Сөзләрни мувапиқлаштуруп, чиққан сөз бирикмилирини пәш арқилиқ ажритип йезин්лар. Уларниң иккисини жұмлә ичидә көлтүрүңдар.

дәрия	Нур-Султан
тағ	Каспий
шәһәр	Или
сәйярә	Тянь-Шань
деңиз	Қазақстан
дөләт	Йәр

Үлгә: Нур-Султан шәһири,

3-көнүкмә. Киши исимлирини алфавит тәртиви билән йезин්лар. Уларниң ичидә тавушлуқ схемиға дурус келидиған исимларниң астиға сизиңлар.

Турсунай , Авут , Дилмурат, Зәйнәп, Шерважун, Пәрһат, Қәйсәр, Садир, Гүлсүм.

4-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезин්лар.

Мурат Һәмраев – алим. Мөрдүн Тейипов – Хәлиқ Қәһримани. Зия Сәмәдий – язғучи. Улар – хәлқимизниң пәхри.

5-көнүкмә. Тепишмақларниң жағавини төпіңлар.

Өзи асманда, йоруғи йәрдә.

(...)

Өзи муштәк, қуйруғи ноғуштәк.

(...)

① **1-көнүкмә.** Мәтинни давамлаштуруп көүңлар.

Асим бүгүн әтигән оханди. У алди билән мәшиқләнди, орун-көрписини жиғди. Кейин...

② **2-көнүкмә.** Жұмилләрни чирайлиқ көчирип йеzinçлар. Баш һәрип билән йезилған сөзләрниң астиға сизиңлар. Немишкә уларниң баш һәрип билән йезилғанлиғини чүшәндүрүңлар.

Меһрибан ойнаватиду. Укиси Маһмут чөчәк оқуватиду. Аминәм кийим кийиватиду. Толунай рәсім сизди. Сәнәм мәктәптин кәлди.

③ **3-көнүкмә.** Рәсімгә қарап, мәтин түзүп йезиңлар. Керәклик сөзләр: *бағ, мевиләр, севәт, һосул*.

④ **4-көнүкмә.** Синиптики оғул вә қыздарниң исмини йезиңлар.

БАШ ҺӘРИП БИЛӘН ЙЕЗИЛИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Қазақстан

Қазақстан – бизниң Вәтинимиз. Нур-Султан – Қазақстан Жумһурийитиниң пайтәхти. У – гөзәл шәһәр. Елимиздә көплигән милләтләр вәкилліри яшайды. Қазақстанда Каспий деңизи, Балхаш көли, Или дәрияси бар.

- Мәтиндін йәр-су намлирини төпин්лар. Уларниң баш һәрип билән йезилиш сәвәвини чүшәндүрүңлар.
- Мәтиндін өзәңлар халиған икки жұмылни көчирип йезин්лар.

Йәр-су (мәмликәт, шәһәр, вилайәт, наһийә, йеза, коча, дәрия, көл, деңиз) намлири баш һәриптин башлининип йезилиду. Мәсилән: Қазақстан, Нур-Султан, Или дәрияси, Сәдвақасов кочиси, Челәк йезиси, Үйғур наһийиси вә б.

2-көнүкмә. Шәһәр, наһийә, йеза, коча намлирини йезин්лар.

Шәһәрләр:

Наһийиләр:

Йезилар:

Кочилар:

3-көнүкмә. Берилгән һәрипләрдин башлинидиған йәр-су намлирини ейтин්лар.

K T A

4-көнүкмә. «Сехирлик сөзләр». Йошурунған йәрсу намлирини ениқлаңлар.

25. 1. 7. 13. 24 26. 1. 24. 13. 18. 6. 27. 19. 33. 2. 18.

БАШ ҺӘРИП БИЛӘН ЙЕЗИЛИДИҒАН СӨЗЛӘР

71

1-көнүкмә. Мәтинни оқуп чиқыңлар. Берилгән соалларға жавап беріңлар.

Соға

Бұғұн Әнвәрниң туғулған күни. Ақиси уныңға күчүк соға қилди. Әнвәр күчүкни көптин бери арман қилип жүрәтти. У күчүккә Ақтөш дәп ат қойди. Гүли, Надир, Һакимлар Әнвәрниң хошаллиғиға ортақ болди.

- Бұғұн кимниң туғулған күни?
- Ақиси немә соға қилди?
- Күчүккә немә дәп ат қойди?
- Әнвәрниң хошаллиғиға кимләр ортақ болди?

Һайванларға қоюлған атлар баш һәрип билән башлинип йезилиду. Мәсилән: Ақтөш, Ақтапан, Бойнақ, Зерәк, Йолvas, Бәрала, Шарик вә б.

2-көнүкмә. Жұмилләрниң хатасини түзитип, көчирип йезинілар.

Ташполатниң аққашқа дегән ети бар. Һасан мозийиға япилақ дәп ат қойди. Қудрәтниң қайтмас дегән ишти қаттиқ һавшиди.

103

3-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар. Баш һәрип билән йезилған сөзләрни ениқлаңлар. Немишкә уларниң баш һәрип билән йезилғанлығини чүшәндүрүңлар.

Талаға чиқишимға, Ғәйрәтниң Аққулақ дегән ишти маңа етилди. Буни көргән Йолvasниң қандақ қилип йетип кәлгәнлигини билмәймән. У кәлгән бойи мени униндин қутулдуруп, өзи елишип кәтти.

4-көнүкмә. Берилгән һәриптин башлинидиған өй һайванлириниң намини атаңлар.

A

БАШ ҺӘРИП БИЛӘН ЙЕЗИЛИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик сөзләрни йезин෬лар.

Мениң фамилиям – Исмим – Дадамниң исми – Апамниң исми – Мән өз аиләм билән пәхирлинимән.

- Аиләңларда йәнә кимләр бар? Толуктуруп ейтىңлар. Адәмниң исим-фамилиясини қандақ һәрип билән яздыңлар? Сәвәвини чүшәндүрүңлар.

2-көнүкмә. Рәсимләргә қараңлар. Һайванларниң атлири қандақ һәриптин башлинип йезилған? Чүшәндүрүңлар.

Бу – Ақтөш.

Бу – Мамуқ.

Бу – Тағил.

Бу – Аққашқа.

3-көнүкмә. Берилгән сөзләрниң ичидин шәһәр намириини териip йезинىлар.

Қарағанда

йеза

Чонжә

Арал

шәһәр

коча

Чимкәнт

Алмута

4-көнүкмә. Көчирип йезинىлар. Һайванларға қоюлған аттарниң астиға сизинىлар.

Мениң апам – сеғинчи. Тағил, Үскәк, Зина дегән сийирлар бар. Улар сүтни көп бериду. Тағилниң Япилақ дегән мозийи бар.

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

73

Адәм вә нәрсиләрниң иш-һәриkitini билдүридиған сөзләрни ениқлашни үгинисиләр.

1-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик сөзләрни қоюп ейтиңдер.

Мән китап Балилар хошал Ямғур қаттиқ Шамал ...

Керәклик сөзләр: *тохтиди, йеғиватиду, оқудум, болушти.*

105

- Бу сөзләргә соал қоюңлар. Улар немини билдүри-
ду?

Иш-һәрикәтни билдүридиған сөzlәр **немә қилди?** **немә қилиду?** **немә қиливатиду?** дегән соалларға жавап болуп келиду. Мәсилән: *барди, оқуди, меңиватиду, учти вә б.*

2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға керәклик сөз-
ләрни қоюп, көчирип йезин්лар.

Күн Дәрәқләр йопурмақ Машинилар
ишик алдиға

3-көнүкмә. Ядқа йезин්лар. Нәрсиләрниң иш-һәри-
kitини билдүридиған сөзләрни ениқлап, астиға си-
зин්лар.

Һәй, балилар, балилар!
Иссиқ-иссиқ йәл соқти,
Сай-салада су акти.
Faқ-faқ қилип ғаз кәпту,
Йәр қарайди, яз кәпту.
Йәлпүлдәйду көк майсә,
Көк чөп йәйду, мал яйса.

Илияс Жансұгиров

4-көнүкмә. Жұмлиләрни керәклик сөзләр билән
толуктуруп йезин්лар.

Шофёр машина . Яғашчи үстәл .
Уссулчи уссул . Тикинчи көйнәк .

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӘЗЛӘР

74

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар, иш-һәрикәтни билдүридиған сәзләргә соал қоюңлар.

Шофёр чөп тошатти. Бир күни чөп басқан машина ериққа чұшуп кәтти. Ярдәмгә пилни әкәлди. У машинини беши билән иштирип, ериқтин чиқарди.

2-көнүкмә. Рәсимләрдә берилгән нәрсиләргә тегишлик иш-һәрикәтни бағлаштуруп, жұмлә түзүңлар.

Керәклик сәзләр: үзиdu, маңидu, сәкрайdu, учиdu, өмләйdu.

Үлгә: Адәм маңидu.

Адәм вә нәрсиләрниң иш-һәрикитини билдүридиған сәзләрни төвәндикі соаллар арқылы ениқлашқа болиду.

3-көнүкмә. Оқуди, тиңшиди, чұшәнмиди сәзлиригә жұмлә ойлап йезиңлар.

107

 4-көнүкмә. Рәсимдикі һайванлар қандақ һәрикәтлиниду? Ейтеп беріңлар.

СӘКРӘЙДУ

ҰЗИДУ

ӘМЛӘЙДУ

УЧИДУ

75

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӘЗЛӘР

 1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар, иш-һәрикәтни билдүридиған сөзләрни ениқлаңлар.

Тәбиәт һадисилири

Тәбиәттә һәрхил өзгиришләр болуп туриду. Күн билән түн алмишиду. Ямғур, қар, мәлдүр яғиду. Шамал чиқип, күн тутулиду. Чақмақ чақиду. Қар ерийду. Су ташиду.

Дәрия вә көлләрдә муз қатиду. Тәбиәттүки мундақ өзгиришләр «тәбиәт һадисилири» дәп атилиду.

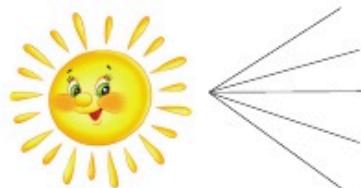
Балилар қамусидин

❶ **2-көнүкмә.** Рәсимдикى нәрсиләрниң иш-һәриkitini йезинчлар.

❷ **3-көнүкмә.** Қатиду, яғиду, ериватиду сөзлиригә жүмлә ойлап йезинчлар.

❸ **4-көнүкмә.** Күнниң (Күяшниң) һәриkitini йезинчлар.

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

76

❶ **1-көнүкмә.** Шеирни оқуңлар. Иш-һәрикәтни билдүридиған сөzlәргә соал қоюңлар.

Баһар

Ақ йотқанни жиғиштуруп,
Кәштә тоқуп баһар кәлди.
Түрлүк гүлни ечилдуруп,
Тәбиәткә жан һәм бәрди.

109

Байлиғини етип соға,
Дәрәқләргә үнчә тақти.
Суни ташлиқ ғолға уруп,
Шилдир-шилдир булақ ақти.

Илия Бәхтия

- Шеирда баһар тәбиити қандақ тәсвиrlәнгән?

2-көнүкмә. Берилгән сөзләрдин жұмлә түзүп йе-
зинчлар. Намини вә иш-һәриkitини билдүридиған сөз-
ләргә соал қоюңлар.

1. Айшәм, ойниди, һойлида, достлири, билән.
2. Дастан, рәндилиди, тахтайни.
3. Гүлгә, қуйди, су, Жимиләм.

3-көнүкмә. Шеирни көчирип йезинчлар. Нәрсиләр-
ниң иш-һәриkitини билдүридиған сөзләргә соал қо-
юңлар.

Учуп, қоғлап сериқ шамал
Жулар күзниң яприғини.
Етиз, қирлар, бағ-далалар
Йоқатқандәк шатлиғини.

Әхмәтжан Исрапилов

4-көнүкмә. Ребусни йешинчлар вә униң иш-һәри-
kitини ейтингелар.

FA

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң ИШ-НӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӘЗЛӘР

77

1-көнүкмә. Авал мәтинни иш-нәрикәтни билдүридиған сәзләрсиз оқуңлар. Андин иш-нәрикәтни билдүридиған сәзләрни қоюп оқуңлар. Немә байқи-динлар? Пикринлар билән бөлүшүңлар.

Асманни булат қаплиди. Кечиси тохтимай ямғұр яғди. Дәрәқләр, от-чөпләр көкәрди.

Иш-нәрикәтни бил-
дүридиған сәзләр
жұмлидикі пикирни
аяқлаштуриду.

Мәсилән, Рустәм оқуштын кәлди.
Бу жұмлидикі иш-нәрикәтни
билдүридиған кәлди сөзи бол-
миса, жұмлидә ейтиливатқан
ой-пикир аяқлашмай қалиду.

2-көнүкмә. Жұмлиләрни толуктуруп йезиңлар.
Иш-нәрикәтни билдүридиған сәзләрниң астиға иккى си-
зиқ сизиңлар. Жұмлиләрниң тиниш бәлгүсіни қоюңлар.

Қадир билән Қасим

Надирәм

Биз дәм елиш күни

3-көнүкмә. Шеирни ядқа йезиңлар. Иш-нәрикәтни
билдүридиған сәзләрниң астиға сизиңлар.

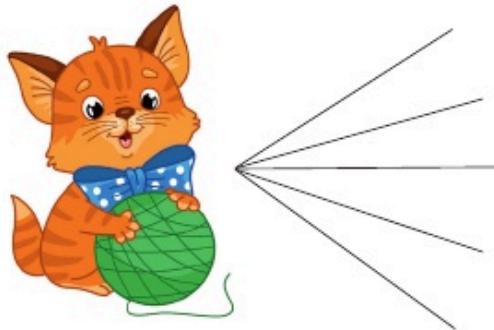
Тиним тапмай ойнайду,
Оюнға һеч тоймайду.
Бир қилиғи яхшики,
Чашқанни һеч қоймайду.

Жәмшият Розахунов

111

4-көнүкмә. Асланниң иш-һәриkitини йезиңлар.

78

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар. Иш-һәрикәтни билдүридиған сөзләргә соал қоюңлар.

Март ейи кәлди. Тұнләр қисқирап, күнләр узарди. Һава иссип, қарлар ериди. Қарниң орниға ямғур йеғишиңқа башлиди. Ериқ-өстәңләр, сайлар суға толди. Дәрәқ бихлири күндін-күнгә йоғиришиңқа башлиди. Көп кечикмәй, қариғожиларму учуп келиду.

- Мәтин мәзмуни бойичә бир-бириңларға соал қоюңлар.

2-көнүкмә. Жұмлиләрни оқуп чиқип, чекитләрниң орниға лайиқ иш-һәрикәтләрни билдүридиған сөзләрни қоюп йезиңлар.

Әтияз Күн Йәрләр Балилар қушларға дан Улар дәрәққә угилаңы

Керәклик сөзләр: *иссиди, калди, илди, әкчиди, бәрди.*

3-көнүкмә. Төвәндики сөзләрниң ичидин иш-һәрикәтни билдүридиған сөзләрни төпинىлар.

Қизил, йоған, язимән, жүгриди, алма, дәрәк, чирайлиқ.

4-көнүкмә. Берилгән сөзниң һәрбир һәрипидин башлинидиған иш-һәрикәтни билдүридиған сөзләрни йезинىлар.

h ә r i k ә t

Үлгә: *hәридиди...*

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

79

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңылар. Иш-һәрикәтни билдүридиған сөзләргө соал қоюңылар.

Биз тәрәпкә әтиязлиғи иссиқ яқлардин һәртүрлүк қушлар учуп келиду. Улар уга селишқа, тухум чиқиришқа башлайду.

Бәзи қушлар дәрәқләрниң шахлириға, каваклириға уга салиду. Бәзи бирлири йәргә, қелин чөпләрниң арисиға, уга салиду. Угиға қуруқ чөп, пәйләрни тошуйду.

Улар бағларниң зиянкәш һашарәтлирини йәп түгитиду. Қушлар – бизниң достумиз.

2-көнүкмә. Соалларниң орниға керәклик сөзләрни қоюп, жұмлайләрни көчирип йезинىлар.

Мәликәм билән Гүлзар гүлләргә су (немә қиливатиду?). Майсәм билән Маһирәм топа-чаңни (немә қилди?). Дияр һаваданни (немә қилди?). Балилар чоңларға (немә қиливатиду?).

3-көнүкмә. Ким көп сөз языду? Рәсимгә қарап, иш-һәрикәтләрни йезинىлар.

4-көнүкмә. «Сехириләк сөzlәр». Йошурунған сөzlәрниң иш-һәриkitinini eйтىңlар.

1. 17. 18. 1 22. 14. 1. 7. 2. 18.

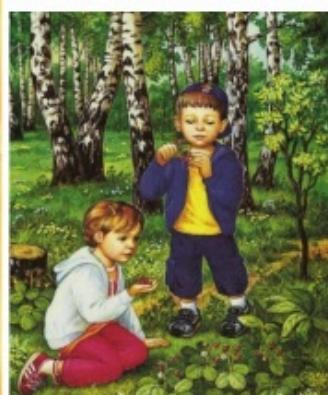
80

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң ИШ-ҺӘРИКИТИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨZЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар, мәзмунини ейтиңlар.

Бағда

Бөлжүргәнләрниң пишқан вақти еди. Момам иним иккимизни бақقا әгәштүрүп кирди. Қип-қызыл бөлжүргәнләр адәмни бирдинла өзигә жәлип қилиду. Мән жиққан бөлжүргәнләрни қачиға салдим. Иним

114

бөлжүргәнләрни тойғычә йеди, шуниндін кейин ағинилири билән ойнап чиқип кәтти.

Мән жиққан бөлжүргәнләрни бовамға берип:

– Бова, мону бөлжүргәнләрни сизгә елип кәлдим, – дедим.

– Көп яша, балам! Чоң болғанда, сән мени бақидекәнсән, – деди бовам.

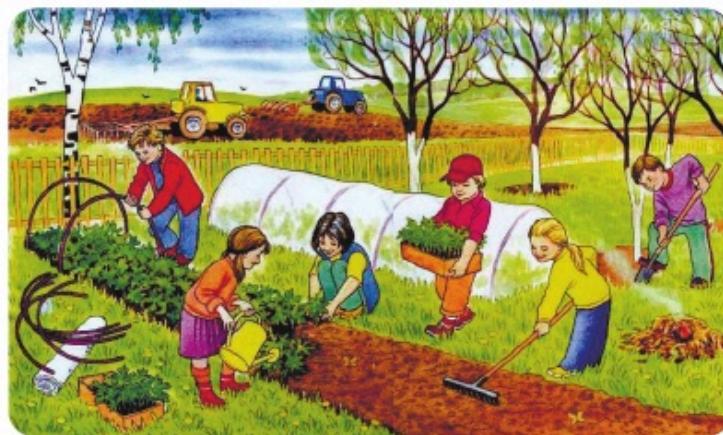
«Балдырган» журналидин

- Мәтін мәзмұну бойичә бир-бириңларға соал қоюңдар.
- Мәтін қисимлирини ениқлап, рәжә түзүңлар.

2-көнүкмә. Рәсимгә қарап, жұмлә йезип чиқыңдар. Иш-хәрикәтни билдүридиған сөзләрниң астиға сизиндер.

3-көнүкмә. Көчирип йезиндер. **Немә қилди?** деген соалға жауап беридиған сөзләрниң астиға сизиндер.

Тәрхәмәк, тәрди, көктатлар, әдәплик, учти, дапчи, ойниди, ясанди, қәғәз.

4-көнүкмә. Тепишмақниң жауавини тепиңлар вә унин иш-хәрикитини ениқлаңдар.

Чечәклимәй әзәлдин,
Мевә берәр дәрәк бар.
Африқларға шипа у,
Адәм йесә, шатлинар.

(Әнҗир)

81

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

Адәм вә нәрсиләрниң бәлгүсими билдүридиған сөзләрни ениқлашни үгинисиләр.

1-көнүкмә. Шеирни һиссиятлиқ оқуңлар.

Булутлар

Ақ тулпардәк булутлар,
Ойнақлайду асманда.
Аләм кезип жүриду,
Мән уларға баққанда.

Һәй, чирайлиқ булутлар,
Нәгә шунчә маңдиңлар?
Силәр билән бир болуп,
Кәң дунияни кәзгүм бар.

Вильям Молотов

- Шаир булутни қандақ тәсвиirlәйду?
- Ақ, чирайлиқ, кәң сөзлиригә соал қоюңлар.

Адәм вә нәрсиләрниң бәлгүсини билдүридиған сөзләр қандақ? дегән соалға жавап бериду. Мәсилән: Йоған (қандақ?) мәктәп. Егиз (қандақ?) өй.

2-көнүкмә. Дәсләпки икки жүмлини көчирип йе-зин්ялар. **Қандақ?** соалиға жавап беридиған сөзләрниң астиға сизин්ялар.

Асманда аппақ, мамуқ булатлар үзүп жүриду. Амма аз вақиттин кейин, қаттиқ шамал чиқтидә, һава тутулди. Әнди асманни қара булатлар қаплиди. Андин шақырап ямғур йеғишиңқа башлиди.

3-көнүкмә. Берилгән сөзләрдин жүмлә түзүп йе-зин්ялар. Бәлгүсини билдүридиған сөзләргә соал қоюңлар.

1. Қаплиди, асманни, булатлар, көк.
2. Мәлдүр, яғди, қаттиқ.
3. Боран, чиқти, соғ.

4-көнүкмә. Қизиқарлық мәлumatлар.

Һәриләр угисидин
чиқмиса, ямғур яғиду.

Күнни булат йепивалса,
ямғур яғиду.

Қалиғач йәр беғирлап
учса, һава райи бузулиду.

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Сөзләрни оқуп чиқыңлар. Соал қоюш арқилиқ уларниң немини билдүрүватқинини ениқлаңлар.

Чүчүмәл лимон.
Кәң коча.
Узун ағамча.
Кона китап.
Йоған мәктәп.

Көк көйнәк.
Егиз дәрәк.
Қизиқ мультфильм.
Татлиқ алма.
Қайнақ чай.

Адәм вә нәрсиләрниң бәлгүсими билдүридиған сөзләр **қандак?** дегән соалға жавап бериду. Улар бирнәччә мәнани билдүриду.

Рәңгини
билдүриду:
*ақ, қызыл,
көк.*

Тәмини бил-
дүриду: *тат-
лиқ, түзлүк*

Шәклини
билдүриду:
егиз, кәң, тар.

Сұпитини бил-
дүриду: *сәзгүр,
растчил.*

2-көнүкмә. Дәсләпки икки жүмлидики қениң қара һәрипләр билән берилгән сөзләргә соалларни қоюңлар вә уларни тирнақ ичиғә йезин්лар.

Йезиға **йеңи** өйләр селинди. Мәһирәм **чоң** утуқларға йәтти. **Норунлуқ** яхшилиққа елип кәлмәйди. Рәһимжан оқуш қураллирини **сәрәмжан** тутиду. Апам тамақни дайим **татлиқ** етиду.

3-көнүкмә. Сөзләрни оқуңлар вә соал қоюңлар. Нәрсиләрниң рәңгини билдүридиған сөзләргә жүмлә ойлап йезин්лар.

Қерик, йоған, семиз, ақ, йешил, кәң, непиз,
қизил, ялаң.

 4-көнүкмә. Һәрипләр билән рәқәмләрни пайдилинип,
сөз түзүңлар вә уларға соал қоюңлар.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
қ	а	р	т	о	л	и	ч	ю

$$1232 - \dots \quad 21 - \dots \quad 451 - \dots$$
$$424671 - \dots \quad 28871 - \dots \quad 1591 - \dots$$

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

83

 1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар вә мәзмунини сөз-
ләп беринුлар.

Пил

Пил иссиқ жайда яшайды. У – наһайити чоң
вә күчлүк һайван. Пилниң түмшүғи узун, қулиғи
йоған. Пилниң көзи кичик, путы япилақ болиду.
Пил чашқандың қорқиду.

- • Мәтин мәзмуни бойичә бир-бириңларға соал қо-
юңлар.
- Соал қоюш арқылық нәрсениң бәлгүсини бил-
дүридиған сөзләрни ениқлаңлар.

 2-көнүкмә. Керәклик тиниш бәлгүлирини қоюп,
көчирип йезинුлар.

Ейик

Ейик орманда яшайду униң жуңи қонур, қелин болиду ейик қишта ухлайду балисини сүт билән бақиду.

 3-көнүкмә. Авал рәсимгә қараңлар. Андин мәтингни оқуңлар. Балиларниң исмини ениқлаш үчүн, мәтингдә берилгән сөзләргө диққат қилиндер. Ярдәм бәргән сөзләрниң астиға сизиндер.

— чақчақчи, хушхой бала. Униң қизиқ һекайилири задила пүтмәтти. Қонур, бәдрә чачлири өзигә бәкму яришатти.

Надирәм Меликәм Сонур

 4-көнүкмә. Мувапиқлаштуруңлар.

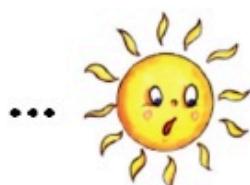
очук

чирайлиқ

қараңғы

қизил

үнлүк

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

84

1-көнүкмә. Тепишмақларни оқуңдар вә жававини тегиңлар. Жававини тепишқа қайси сөзләр ярдәм бәрди? У сөзләргә соал қоюңлар. Нәрсиләрниң немисини билдүрүватқынини ениқлаңлар.

Ичи-теши охшаш серик,
ичи татлиқ, теши қерик.

Теши йешил һәм қаттиқ,
ичи қызыл һәм татлиқ.

2-көнүкмә. Шарларниң рәңлирини йезинىлар.

3-көнүкмә. Жұмиләрни көчирип йезинىлар. Көп чекитләрниң орниға керәклик сөзләрни қоюңлар. Нәрсиләрниң бәлгүсини билдүридиған сөзләрниң астиға әгир сизиқ сизиндер.

Әтияз келиши билән, әтрап ... чапинини кийди. Дадам көмүр чүшәрди. Құз келиши билән, йопурмақлар рәңгә бойилиду. Момамға пишқан алмидин елип кирдим. Пахтини «... алтун» дәпму атайду.

Керәклик сөзләр: *ақ, қып-қызыл, қап-қара, серик, йешил.*

 4-көнүкмә. Ребусни йешиңлар вә **қандақ?** дегән соалға жарап беріңлар.

85

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

 1-көнүкмә. Шеирни оқуңлар. Соал қоюш арқилиқ нәрсиләрниң немисини билдүрүватқинини ениқлаңлар.

Қоғундин кичик, дүгләк,
Чилгинин рәңги бәләк.
Көрүниду жирақтЫН
Худди сап-серік поңзәк.

Патигүл Мәхсәтова

 2-көнүкмә. Рәсимдә берилгән һәрбир жүпни се-лиштуруңлар. Уларниң номерлирини нәрсиләрниң бәлгүсіні билдүрүватқан жүп сөзләргө мувапиқлашту-руңлар. Чирайлық көчирип йезиңлар.

 3-көнүкмә. Рәсимдіки нәрсигә тоғра келидиған бәлгүләрни йезиңлар. Мошу сөзләрниң бирини жүмлә ичидә көлтүрүңлар.

Доп қандақ?

4-көнүкмә. Мәнасиға қарап, лайиқ сөзләрни йе-
зиңдер:

Чирайлиқ
Йорук
Кәң

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

86

1-көнүкмә. Рәсимләргә бағылқ җүмлә ойлап йе-
зиңдер.

2-көнүкмә. Шәклини билдүридиған сөзләрни те-
пиндер вә жүмлә ичида көлтүрүңдер.

Серик, дүгләк, аччик, йоған, узун, қериқ,
бенәпшә.

3-көнүкмә. Ыәрбири сөзниң йениға қарши мәналиқ
(зит) сөз төпип, көчирип йезиндер.

Коча кәң вә ...	Пичақ өткүр вә ...
Әй пака вә ...	Алма чүчүмәл вә ...
Құн иссиқ вә ...	Йәр қаттиқ вә ...

123

4-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға тәмини билдүридиған сөзләрни йезинෑлар.

Лаза Қәнт
Анар Ғопа

87

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

 1-көнүкмә. Сөзләр билән рәсимләрни мувапиқлаштуруңлар. Нәрсиләрниң немисини билдүрүватқинини ениқлаңлар.

аччиқ

чүчүмәл

тәмлик

ширнилиқ

2-көнүкмә. Шеирни көчирип йезинෑлар. Тәмини билдүридиған сөзниң астиға сизинෑлар.

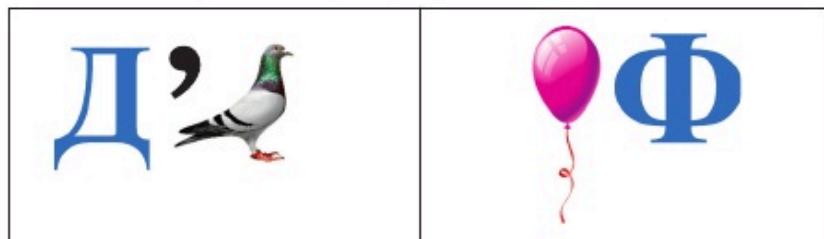
– Бова, өрүк еп берин, –
Дәп унинға йепишти.
– Хам ғорини йейиш,
Балам, яхши ишмеди?

Әкрәм Садиров

 3-көнүкмә. Көп чекитниң орниға лайиқ сөзләрни қоюп йезинෑлар.

... яғлиқ	... ериқ
... чач	... чай
... лента	... өй
... йопурмақ	... йол

④ 4-көнүкмә. Ребусларни йешиңлар вә қандақ? деген соалға жавап беріңлар.

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ
БӘЛГҮСИНИ БИЛДҮРИДИҒАН
СӨЗЛӘР

88

① 1-көнүкмә. Шеирни һиссиятлиқ оқуңлар.

Жириң-жириң қонғурақ,
Авазиң бәк зил, яңрақ.
Мектәпкә кәлгән күндин,
Авазиңға мән амрақ.

Аблиз Һезим

- Қонғурақниң авази қандақ?
- Нәрсиләрниң немисини билдүрүватқинини ениқ-лаңлар.

2-көнүкмә. Қара, қызыл, көк, йешил сөзлирини пайдилинип, рәсим сизиңлар.

② 3-көнүкмә. Ядқа йезиңлар. Қандақ? соалиға жа-
вап беридиған сөзләрниң астиға сизиңлар.

Йешил көлдә ойнайду,
Қатар тизип қойғандәк.
Жұжилири ақ, сериқ,
Ясап қойған қочақтәк.

Һезим Искәндәров

125

4-көнүкмә. Йеңилтмашни тез оқушқа тиришиңлар.

Ахшам ақ шам яқтим, ақ шамни ахшам яқтим,

89

ХУЛАСӘ ДӘРИС. БИЗ НЕМИНИ ҮГӘНДҮК?

1-көнүкмә. Мәтинни һиссиятлиқ оқуңлар.

Йешил дост

Орманда түрлүк дәрәкләр өсиду. Ерән, қе-йин, арча, қарығай орманға сөләт бериду. Дәрәкләр һавани тазилайду. Улардин жиһаз ясайду. Орман – адәмниң йешил дости.

Балилар қамусидин

- Мәтин мәзмуни бойичә бир-бириңларға соалларни қоюңлар.
 - Нәрсиләрниң намини билдүридиған сөzlәрни соал қоюш арқилиқ ениқлаңлар.
 - Мәтинниң мәзмунини сөzlәп беріңлар.

2-көнүкмә. Тәмини билдүридиған сөzlәрни йе-зин්лар.

Кәмпүт – ...

Самсақ – ...

Лимон – ...

Тавуз – ...

3-көнүкмә. Ребусларни йешиңлар вә шу сөzlәрни жүмлә ичидә кәлтүрүңлар.

A

” ”

4-көнүкмә. Диктант йезип үгинәйли.

126

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

90

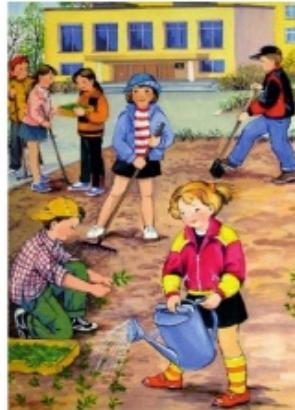
Адәм вә нәрсиләрниң санини билдүридиған сөзләрни ениқлашни үгинисиләр.

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңдар вә мәзмунини сөзләп беринෑлар.

Инақ ишлиди

Оқуғучилар бақقا жиғилди. Қызылар дәрәқләрни һаклиди. Оғуллар зәмбидә әхләт тошуди. Он бала ора колиди. Алтә бала көчәт тикти. Иккиси көчәтләргә су қуиди. Бир бала чогаларни көйдүрди. Балилар инақ ишлиди. Уларниң ишиға чоңлар рази болди. Балилар көңүллүк қайтишти.

- Мәтин мәзмуни бойичә бир-бириңларға соал қоюңлар.
- Мәтиндін **нәччә?** деген соалға жавап беридиған сөзләрни ениқлаңлар.

2-көнүкмә. Көп чекитниң орниға керәклиқ сөзләрни қоюп йезинෑлар.

Бизниң синипта ... оқуғучи вә ... парта бар.
Һәр партида ... оқуғучи олтириду.

- Язған сөзлириңларға соал қоюңлар.

Адәм вә нәрсиләрниң санини билдүридиған сөzlәргә қанчә? нәччә? дегән соаллар қоюлиду. Мәсилән: уч қәвәт, алтә китап, жигирмә бәш оқуғучи вә б.

3-көнүкмә. Жұмлиләрни көчирип йезинұлар. Санини билдүридиған сөzlәрниң йениға тирнақ ичидә соалини көрситип, астиға сизинұлар.

Зәрәпә

Зәрәпә – йәр йүзидики әң егиз һайван. Бойиниң егизлиги алтә метрға йетиду. У саатыға әллик километр илдамлиқ билән жүгрәйду.

Балилар қамусидин

4-көнүкмә. Ребусни йешиңлар, чиққан сөзниң қандақ соалға жавап беридиғинини ениқлаңлар.

91

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨZЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Синипимизда оттuz оқуғучи бар. Униң он йәттиси қиз, он үчи оғул. Әркинжанов Өмәр, Тейипова Меликәм вә Баратова Патимәм әла оқуйду. Савақдашлирим көйүмчан, меһрибан, инақ.

• Мәтин мәзмуни бойичә бир-бириңларға соал қоюңлар.

128

• Мәтингдин **қанчә?** деген соалға жавап беридиған сөзләрни төпіңлар.

2-көнүкмә. Рәсимдә берилгән адәм вә нәрсиләрни санаңлар. Уларниң намини вә санини йезип көрситіңлар.

Нәччә қочақ?

Нәччә китап?

Аилидә нәччә адәм?

3-көнүкмә. Рәқәм билән берилгән санларни оқуп, язмичә йезинىңлар.

8, 11, 12, 15, 20.

Үлгә: сәккиз, ...

4-көнүкмә. Тепишмақниң жававини төпіңлар .

Бәш киши бир сапанни тартиду.

Ақ йәргә қара уруқ чачиду. (...)

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

92

1-көнүкмә. Шеирни һиссиятлиқ оқуңлар.

1 санида 1 бармақ,
2 десә, у нәччә?
3 санида 3 бармақ,

4 дегини у қанчә?
5 санини мәктәптә,
Һәммә бала билиду.
Әла оқуп хәлқимниң,
Хизмитидә болиду.

Авт Мәсимов

• Шеирдин **нәччә?** деген соалға жавап беридіған сөзләрни төпіндер.

 2-көнүкмә. Рәсимләрдә берилгән нәрсиләрниң санини ениқлаңылар вә уларға соал қоюңлар һәм жүмлә түзүңлар.

 3-көнүкмә. Оюн-һесапни көчирип йезиндер. Жававини һесаплап көрүңлар. Санини билдүридиған сөзләрниң астиға сизиндер.

Икки жүп қиз, бәш оғул
Үч талдин гүл тикти.
Һәрбир гүлниң түвигә,
Бир чөмүчтін су қуиди.

 4-көнүкмә. Җоңдарниң ярдими билән ичидә сан учришидиған төпишмақларни йезиндер.

Үлгә: *Бир ана бар екән, миң адәмни бақидекән.*

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИң САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

93

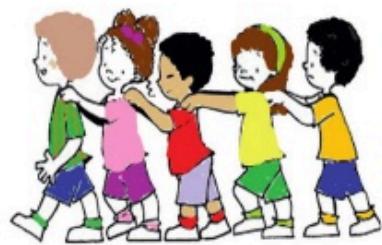
1-көнүкмә. Рәсим бойичә берилгән соалларға жа-
вап беринىлар.

Қизил көйнәк кийгән ба-
линиң исми Аюп. У қатарда
нәччинчи туриду?

Чечиға һал рәң бантый ба-
лиған қызниң исми Заһидәм.
У нәччинчи орунда туриду?

Ахирида турған балиниң исми Ислам. Оюнда
Ислам нәччинчи орунни егилиди?

Оюнни Алимжан башқуруватиду. У нәччин-
чи орунда туриду?

Адәм вә нәрсиләрниң ретини билдүридиған сөзләргә
қанчинчи? нәччинчи? дегән соаллар қоюлиду.
Мәсилән: үчинчи қәвәт, төртинчи қатар, жигирма
башинчи өй вә б.

2-көнүкмә. Көчирип йезинىлар. **Қанчинчи? нәч-
чинчи?** дегән соалларға жавап беридиған сөзләрниң
астыға сизинىлар.

Мән биринчи синипта оқуымән. Синипта
иккинчи қатардик үчинчи партида олтиirimән.
Достум үчинчи қатарниң иккинчи партисида ол-
тириду. Һәр иккимиз яхши оқуимиз.

3-көнүкмә. Тапшуруқни үлгә бойичә язмичә орун-
ланлар.

Үлгә икки (қанчә?) – иккинчи (қанчинчи?)

131

Он –
Оттuz үч –
Жигирмә –

4-көнүкмә. «Сехирлиқ сөзләр». Йошурунған сөзләргә соал қоюңлар, қошумчә қошуп ейтىңлар.

3. 13. 24.

2. 17. 17. 13. 15.

28.33.

94

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Шеирни һиссиятлиқ оқуңлар.

Бир дегиним билим,
Билим – өткүр тилим.
Икки дегиним илғар,
Илғар утуқقا яр.
Үч дегиним үлгә,
Үлгилик – тәң гүлгә.
Төрт дегиним төрләт,
Төргә пәнни өрләт.
Бәш дегиним бәхит,
Бәхит – алтун тәхт.

Аблиз Һезим

- Шеирдин санларни тепиңлар.

2-көнүкмә. Көп чекитләрниң орниға тегишлик сөзләрни қоюп йезин්лар.

Дүшәнбә – һәптиниң ... күни. Сешәнбә күни ... дәрис болиду. Чаршәнбидә ... математика дәриси. Бир һәптидә ... күн бар.

132

Керәклик сөзләр: *йәттә, бәш, үчинчи, биринчи.*

 3-көнүкмә. Төвәндә рәқәм билән йезилған санларни һәрипләр билән йезин්лар вә уларни жүмлә ичидә кәлтүрүңлар.

2, 7, 12, 25

Үлгә: *икки, ...*

 4-көнүкмә. Ким көп сөз тапиdu? Биринчи оқуғучи пеил, иккинчи оқуғучи сан, үчинчи оқуғучи исим язиdu.

C	A	H
салди	алтә	нәшпүт
сатти	атмиш	нават

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

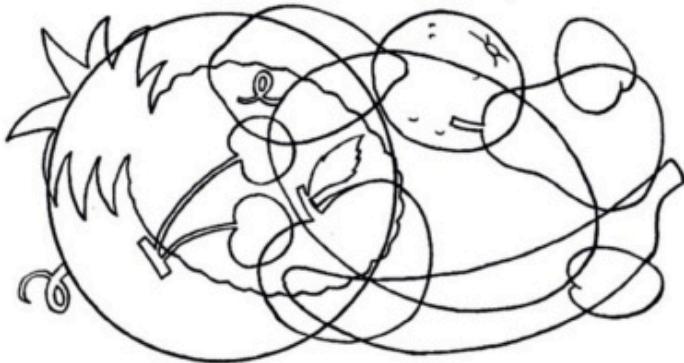
95

 1-көнүкмә. Жүмлиләрни оқуңлар.

- Биринчи январь – Йеңи жил.
Сәккизинчи март – Ханим-қызылар күни.
Жигирмә иккинчи март – Норуз мәйрими.
Биринчи май – Қазақстан хәлиқлириниң бирлиги күни.
Тоққузинчи май – Ғалибийәт күни.
Он алтынчи декабрь – Мустәқиллик күни.
- Санни билдүридиған сөзләргә соал қоюңлар.

 2-көнүкмә. Қайси мевиләр мәкүвалди? Уларниң намини йезин්лар вә жүмлә ичидә кәлтүрүңлар.

133

3-көнүкмә. Тепишкаңниң жававини тепиңлар. Са-
нини билдүридиған сөzlərge соал қоюңлар.

Бир чапанниң ичидә бәш-алтә жан бар,
Буларниң тени башқа, чечи бир.

(...)

 4-көнүкмә. Ребусни йешиңлар.

K 3

96

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨZLӘR

 1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар.

Үстәл теннисини язда һойлида, қышта мәк-
тәпниң спортзалида яки кәң бөлмидә ойнашқа
болиду.

Үстәл тенниси – аләмгә кәң таралған оюнлар-
ниң бири. Бу оюнни йәттә-сәккиз яштин башлап

134

ойнайду. Тоққуз яштин мусабиқиләргә қатнишишқа болиду.

- Мәтингә нам берінілар.
- Мәтін қисимлирини орниға қоюндар.
- Өзәңлар теннис ойнап көргөнму?

2-көнүкмә. Рәсимгә қарап, жұмлә ойлаңдар. Санни билдүридиған сөzlәрниң астиға сизиңлар.

3-көнүкмә. Сөzlәрниң йениға **ким? немә?** соаллириға жавап беридиған сөzlәрни қоюп йезиңлар.

Алтә, йәттә, сәккиз, онинчи, бәшинчи.

4-көнүкмә. Ребусни йешиңлар.

5-көнүкмә. Тепишмақниң жағавини тепиңлар.

Ағзидин ичиду,
Бурнидин чиқириду.

(...)

АДӘМ ВӘ НӘРСИЛӘРНИҢ САНИНИ БИЛДҮРИДИҒАН СӨЗЛӘР

1-көнүкмә. Мәтинни чүшинип оқуңлар.

Бир топ қүшқаң шахқа келип қонди. Шахқа бир қүшқачтын олтириведи, бир қүшқачқа шах йәтмәй қалди. Бир шахқа икки қүшқачтын олтириведи, бир шах ешип қалди.

Шахлар нәччә? Қүшқачлар нәччә?

- Қүшқачлар қәйәргә қонди?
- Шахқа нәччә қүшқаң олтарди?
- Нәччә қүшқачқа шах йәтмәй қалди?
- Бир шахқа икки қүшқаң олтарғанда нәччә шах ешип қалди?

2-көнүкмә. Берилгән сөзләрни нәччә? нәччинчи? соаллири бойичә топлаңлар.

йұз

бәш

алтинчи

он

төртінчи

он биринчи

мин

3-көнүкмә. Тирнақ ичидикі санларни сөз билән йезинілар.

Әхтәмниң мөшүги туғди. У достыға (2) аслан бәрди. Хошниси Мұхтәр (1) асланни соравалди. Әхтәмниң өзидә (2) аслан қалди. Барлығи нәччә аслан?

4-көнүкмә. Қайси құшлар мөкүвалди? Дәптириң-ларға уларниң намини йезиңлар вә жүмлә ичида кәлтүрүңлар.

НУТУҚ МӘДӘНИЙИТИ

98

1-көнүкмә. Мәтинни һиссиятлиқ оқуңлар.

Ибрәтлик бала

Мәктәп оқуғучилири өйгә янған еди. Балилар кочида қери момайни көрүп қалди. У йолдин өтәлмәй туратти. Илһам момайни йолдин авай-лап өткүзүп қойди. Момай Илһамға рәхмәт ейтти.

– Эрзимәйду, мома, – деди Илһам. Момай Илһамға дуа берип:

– Өмрүң узақ болсун, балам, – деди.

– Хош, мома, – деди Илһам.

«Әдәплик бала екән», дәп ойлиди момай.

Нурмәһәмәт Баратов

- Илһамниң иши дурусму?
- Муәллипниң бизгә немә ейтқуси кәлди?
- Әдәплик бала қандақ болуши керәк?
- Силәрниң һаятиңларда мошундақ вақиәләр учраштыру?

137

2-көнүкмә. Бир мақални көчирип йезиңлар вә мәнасини чүшәндүрүңлар.

1. Эдәп-әхлақ базарда сетилмас,
Эдәпсизгә һечким қетилмас.

2. Яхшини яндаштур,
Яманни адаштур.

3-көнүкмә. Вәзийәтни оқуп, соалларға жавап беріңлар.

Арман билән Арзигүл автобуста келивататти. Автобуста бир момай өзини начар һис қилди. Арзигүл жүгрәп берип, момайға: «Мома, мән һазир тез ярдәмгә телефон қилимән», – дедидә, тез ярдәм чақырди.

Тез ярдәм момайнини дохтурханиға елип кәтти.

Арман Арзигүлдин:

– Момайнини тонамсиз? – дәп сориди.

Арзигүл у момайнини тонуматти...

«Гунчә» журналидин

- Немә үчүн Арзигүл момайға ярдәмлишишкә алдириди?
- Арманға қандақ хисләтләр һажәт дәп ойлай силәр?
- Немишкә һәммә адәмләргә беминнәт яхшилиқ қилиш керәк? Пикриндарни ейтиңлар.

4-көнүкмә. Өзәңларниң вә икки достуңларниң исмини йезиңлар. Уларға соал қоюңлар. Жәдвәлни толтуруңлар.

Сиз немә ойнайсиз?

НУТУҚ МӘДӘНИЙИТИ

99

1-көнүкмә. Мәтинни оқуңлар вә мәзмунини сөзләп бериндер.

Тәбрикләймән, ана, туғулған күн билән!

Этә бизниң меһрибан вә ғәмхорчи анимизниң туғулған күни. Биз, һәдәм иккимиз, анимизға тәбрикнамә яздуқ.

«Һөрмәтлиқ, ана! Туғулған күниңиз билән чин жүригимиздин тәбрикләймиз. Сизгә яхши саламәтлик, хатиржәм турмуш тиләймиз. Биз сизниң үмүтлирицизни ақлаймиз. Буниңдин кейинму пәқәт әла баһаларға оқушқа, әдәплик баилиардин болушқа вәдә беримиз».

• Апаңларни туғулған күни билән қандақ тәбрикләйсиләр?

 2-көнүкмә. Апаңларниң туғулған күнигә тәбрикнамә йезип көрүндер.

3-көнүкмә. Өзәңлар яхши көридиған адәмләргә беғишилап, рәсим дәптириңларға рәсим сизиңлар.

4-көнүкмә. Үлгә бойичә туққанлириңларға учур йоллаңлар.

Қиммәтлик мома!

Оқуш түгиди. Мән иккинчи синипқа көчтүм.
Яхши оқушни, чирайлиқ йезишни, һесапни дурус
чиқиришни үгәндим. Әнди дәм алимән.

Нәвриңиз Меһрибан.

100

ХУЛАСӘ ДӘРИС. БИЗ НЕМИНИ ҮГӘНДҮҚ?

1-көнүкмә. Шеирни һиссиятлиқ оқуңлар.

Достуң Маһмут, Искәндәр,
Әлачи Дүрнәм, Ислам.
Маратжан, Хатирәмдә,
Нәччә бармақ, биләмсән?

Авут Мәсимов

- Чирайлиқ көчирип йезиңлар.
- Баш һәрип билән йезилған сөзләрниң астиға си-
зиңлар.
- Немишкә уларниң баш һәрип билән йезилғанли-
ғини чүшәндүрүңлар.

2-көнүкмә. «Төртінчи ошуқ» оюни. Һәрбир қурда
қайси сөз ошуқ? Немишкә ошуқ, чүшәндүрүңлар.

Қочақ, чөмүч, оқуйду, допа.
Егиз, йоған, тәмлик, алма.
Серик, ухла, кәтти, учиду.

140

3-көнүкмә. Ядқа йезиңлар. Нәрсиләрниң иш-һәри-
китини билдүридиған сөзләрни ениқлап, астиға си-
зиңлар.

Ана тилни үгәткән,
Ана тилда сөзләткән.
Ана хәлқим меһрини,
Аһаңларда күйләткән,
Өзәң, ана мәктивим.

Ташполат Намәтов

4-көнүкмә. Ребусларни йешиңлар.

**ХУЛАСӘ ДӘРИС.
БИЗ НЕМИНИ ҮГӘНДҮК?**

101-102

1-көнүкмә. Берилгән сөзләрни **нәччә?** **нәччинчи?** соаллири бойичә топлаңлар.

Төрт қызы, он үч оғул, оттузинчи ноябрь, би-
ринчи һәптә, тоққуз өчәргүч, онинчи қәвәт.

Үлгә: **нәччә?** **нәччинчи?**
төрт қызы *онинчи қәвәт*

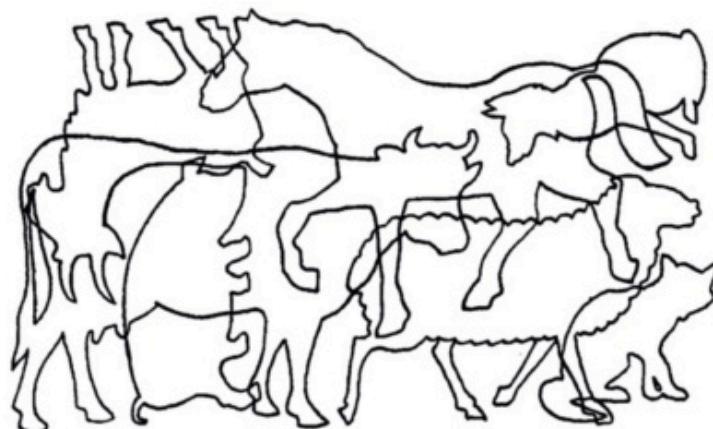

2-көнүкмә. «Жип тартиш» оюни.

Устаз	сайрайду.
Мөшүк	болиду.
Булбул	исситиду.

Ай миявлайду.
Күн оқутиду.
Жиғин йорутиду.

 3-көнүкмә. Қайси һайванлар мөкүвалди? Дәптириңларға бәшинин һамини йезин්лар вә жұмлә ичидә көлтүрүңлар.

 4-көнүкмә. Қандак? дегән соалға жауап беридіған сөзләрни ойлап йезин්лар.

— -----, — -----, — -----
-----, — -----.

 5-көнүкмә. Чүшүп қалған һәрипләрни қоюп йезин්лар.

Тр...ктор, кал... , чүм...лә, о...н, һәр..., қоф...н.

 6-көнүкмә. Йеңилтмашни тез оқушқа тиришиңлар.

Ақ таш бар йәрдә көк таш көп,
Көк таш бар йәрдә ақ таш көп.

МУНДАРИЖӘ

Тил вә нутук

Нутук немә үчүн һаҗәт?	4
Тавуш вә һәрип	7
Созуқ вә үзүк тавушлар	12
Қелин вә инчикә созуқ тавушлар	19
Қелин вә инчикә ейтилидиған сөzlәр	24
Қелин вә инчикә созуқ тавушларниң жұплири	29
Хуласә дәрис. Биз немини үгәндүк?	33

Боғум вә сөzlәрни қурдин-қурға көчириш

Боғум	34
Сөzlәрни қурдин-қурға көчириш	42
Алфавит (Елипбә)	48
Нутук мәдәнийити	54
Хуласә дәрис. Биз немини үгәндүк?	57

Мәтин вә жұмлә

Мәтин	59
Жұмлә	66
Жұмлидикі сөzlәрниң бағлиниши	75
Изахат йезип үгинәйли	80
Хуласә дәрис. Биз немини үгәндүк?	81

Сөз вә униқ мәнаси

Сөз вә униқ мәнаси	83
Адәм вә нәрсиләрниң намини билдүридиған сөzlәр	91
Изахат йезип үгинәйли	98
Баш һәрип билән йезилидиған сөzlәр	99
Адәм вә нәрсиләрниң иш-һәриkitини билдүридиған сөzlәр	105
Адәм вә нәрсиләрниң бәлгисини билдүридиған сөzlәр	116
Хуласә дәрис. Биз немини үгәндүк?	126
Диктант йезишни үгинәйли	126
Адәм вә нәрсиләрниң санини билдүридиған сөzlәр	127
Нутук мәдәнийити	137
Хуласә дәрис. Биз немини үгәндүк?	140

Оқуш нәшри

**Махамдинов Малик Акмалович
Азнибакиева Гульварям Батуровна
Садирова Гулинур Тохтасуновна**

АНА ТИЛИ

Умумий билим беридиган мектепнин, 1-синипи үчүн дәрислик

Тәһрират башлиғи *M. Мәһәмдинов*

Мүхәррири Р. Мичитова

Бәдий мүхәррири *A. Лукманов*

Техникилық мүхәррири *O. Рысалиева*

Компьютерда сәһипилгән *D. Развинавичюс*

Теришкә 25.05.2021 берилди. Нәширгә 18.08.2021 қол қоюлди. Формати 70×90 1/₁₆.
Офсетлиқ қәғаз. Офсетлиқ нәшир. Һәріп. Шартлик басма тавиги 11,7
Несапқа елинған басма тавиги 6,9 Тиражи 2000 нұсха. Бүйрутма 6120
«Атамұра» корпорацияси» ЖЧШ, 050000, Алмута шаһири, Абылай хан проспекти, 75.
Қазақстан Жүмһүрийити «Атамұра» корпорацияси» ЖЧШнин
Полиграфкомбинати. 050002, Алмута шаһири, М. Мақатаев кочиси, 41.

